

Utjecaj rata na brojnost i položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini

Leko, Dragan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:066378>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

DRAGAN LEKO

**UTJECAJ RATA NA BROJNOST I POLOŽAJ
HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI**

Diplomski rad

Kandidat: Dragan Leko

Mentorica: prof. dr. sc. Sanja Vulić Vranković

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Raspad Jugoslavije i početak sukoba u Bosni i Hercegovini	3
3. Etnička slika stanovništva Bosne i Hercegovine 1991.....	6
3.1. Brojnost Hrvata prema popisu iz 1991. u Federaciji Bosne i Hercegovine.....	7
3.2. Brojnost Hrvata prema popisu stanovništva iz 1991. u Republici Srpskoj	14
3.3. Brojnost Hrvata prema popisu stanovništva iz 1991. u Brčkom	17
4. Ratna djelovanja	18
5. Sadašnje brojčano stanje Hrvata i usporedba s prijeratnim brojčanim stanjem	28
5.1 Sadašnje brojčano stanje Hrvata u Federaciji Bosne i Hercegovine	29
5.2. Sadašnje brojčano stanje Hrvata u Republici Srpskoj	35
5.3. Sadašnje brojčano stanje Hrvata u Brčkom.....	38
6. Kraj rata i položaj Hrvata nakon rata	41
7. Zaključak	44
8. Popis literature.....	45

Sažetak

Diplomski rad će tematizirati rat iz devedesetih godina prošloga stoljeća s glavnim fokusom na njegove posljedice za Hrvate u Bosni i Hercegovini. Ratni uspjesi i neuspjesi svake od zaraćenih strana su diktirali mirovne sporazume koji i danas u najvećoj mjeri određuju život sve tri najveće etničke skupine u Bosni i Hercegovini. Ova tema je istražena mnogo puta no, postoje razni narativi i viđenja ovoga sukoba. Svaka strana ima svoju verziju, a te različite verzije izazivaju nove napetosti. Glavni je cilj ovoga rada razjasniti kako su Hrvati prošli u tim brutalnim sukobima i etničkim čišćenjima te kakve su posljedice toga na čitav hrvatski narod u Bosni i Hercegovini. Jer ipak, položaj jednoga naroda u Bosni i Hercegovini se u najvećoj mjeri očituje kroz brojnost toga naroda. Osim brojnosti, istražit će se i utjecaj rata na politički položaj Hrvata, ali i položaj hrvatskoga jezika u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvati, rat, popis stanovništva, hrvatski jezik, politički položaj

Summary

The thesis will focus on the war of the 1990s with the main focus on its consequences for Croats in Bosnia and Herzegovina. The war successes and failures of each of the warring parties dictated the peace agreements, which even today largely determine the lives of all three largest ethnic groups in Bosnia and Herzegovina. This topic has been explored many times but there are various narratives and views of this conflict. Each side has its own version, and these different versions cause new tensions. The main goal of this paper is to clarify how Croats went through these brutal conflicts and ethnic cleansing and what the consequences were for the entire Croatian people in Bosnia and Herzegovina. Because, nevertheless, the position of one people in Bosnia and Herzegovina is mostly manifested through the number of that people. In addition to the number, the impact of the war on the political position of Croats, but also the position of the Croatian language in Bosnia and Herzegovina will be investigated.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Croats, war, population census, Croatian language, political position

1. Uvod

Hrvati su kroz cijelu povijest bili važan i neizostavan dio Bosne i Hercegovine. Iako su kroz povijest bila turbulentna vremena za Hrvate u Bosni i Hercegovini, oni su opstali te su danas, iako najmalobrojniji, konstitutivan narod u Bosni i Hercegovini. U toj burnoj povijesti, ključni događaj koji će odrediti sudbinu Hrvata u Bosni i Hercegovini je rat iz devedesetih godina prošloga stoljeća u kojem je izvršena velikosrpska agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Taj rat je karakterizirala iznimna brutalnost te etnička čišćenja. Tako su mnoga područja s heterogenim etničkim sastavom stanovništva postala homogena. Osim toga, taj rat je podijelio Bosnu i Hercegovinu na Federaciju Bosne i Hercegovine u kojoj prevlast imaju Bošnjaci i Hrvati, Republiku Srpsku u kojoj dominiraju Srbi te Brčko distrikt Bosne i Hercegovine koji ne pripada nijednoj strani.

Sudbinu Hrvata u ovom sukobu je nemoguće pratiti kroz prizmu cijele Bosne i Hercegovine jer nisu jednako prošli u svim dijelovima te zemlje. U nekim dijelovima Bosne i Hercegovine su opstali te se čak i povećao njihov broj, u drugim su dijelovima od većinskoga naroda svedeni na statističku pogrešku bez ikakve budućnosti, dok su u trećima zadržali status i broj kakav su imali i prije rata.

U prvom dijelu rada se analiziraju okolnosti koje su dovele do raspada Jugoslavije i početka rata u Bosni i Hercegovini. Drugi će dio, radi što boljšega shvaćanja situacije u Bosni i Hercegovini, detaljno prikazati etničku sliku Hrvata prema popisu iz 1991. u općinama u kojima ih je bilo u značajnijem broju. Treći dio rada opisuje rat i obrambenu organizaciju Hrvata kroz Hrvatsko vijeće obrane (HVO) u općinama gdje su bili zastupljeni u većem broju te utjecaj ratnih djelovanja na hrvatsko stanovništvo. Četvrti dio rada analizira popis stanovništva iz 2013. po općinama i gradovima te se uspoređuje s popisom iz 1991. U zadnjem dijelu rada se analizira kakav je poslijeratni položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini s posebnim naglaskom na politički položaj i položaj hrvatskoga jezika.

2. Raspad Jugoslavije i početak sukoba u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je bila jedna od federalnih republika u Jugoslaviji. Od svih šest republika u njoj je situacija bila najsloženija. Zbog povijesnoga naslijeđa, neriješenih pitanja i tri konstitutivna naroda komunistički režim je imao posebnu politiku prema Bosni i Hercegovini. Upravo zato je često u javnom životu Bosna i Hercegovina bila nazivana *Jugoslavija u malom* (Jurčević, 2009: 44). U osamdesetim godinama prošloga stoljeća Jugoslavija se nalazi u velikoj ekonomskoj i gospodarskoj krizi. Isto tako, sve su glasnije tvrdnje o ugroženosti Srba i Srbije u Jugoslaviji. Sve te tvrdnje su izložene 1986. u *Memorandumu*. U tom dokumentu Srpske akademije nauka i umetnosti je objavljeno da je Srbija najveća žrtva socijalističke Jugoslavije i da su Srbi ugroženi u nekim republikama i pokrajinama Jugoslavije. Iako je dokument javno osuđen, preko njega je ipak pitanje ugroženosti Srba i Srbije ušlo u medije i dnevnu politiku (Marijan, 2016: 17-18). Dana 28. lipnja 1989. na Gazimestanu na Kosovu se skupilo nekoliko stotina tisuća Srba. Razlog okupljanja je bilo 600 godina od bitke na Kosovu. U Srbiji je sve više bujao nacionalizam, a čak su diljem zemlje prenošene kosti cara Lazara koji je izgubio bitku na Kosovu. Na skupu je dominirao tadašnji predsjednik predsjedništva SR Srbije Slobodan Milošević te mitropolit Srpske pravoslavne crkve (Malcolm, 2011: 368). Ovaj je skup bio prekretnica u životu Jugoslavije, a poruke koje je na Gazimestanu izrekao Slobodan Milošević su nagovijestile što čeka Jugoslaviju i sve narode koje žive u njoj:

»Poslije šest vjekova opet smo zaokupljeni borbama i svađama. Nisu to oružane borbe, ali nije isključeno da će do njih doći.« (Little, Silber, 1996: 62).

U siječnju 1990. održan je izvanredni *Kongres Saveza komunista Jugoslavije*. Delegacija komunista Srbije je imala veliku nadmoć u prisutnim delegatima na *Kongresu* te su odbijali sve prijedloge slovenskih komunističkih delegata. Ovaj sukob komunista iz Srbije i Slovenije je ubrzo prerastao u sukob na nacionalnoj osnovi između Srba i Slovenaca. Slovenska delegacija je napustila Kongres, a srpska strana je protuustavno pokušala nastaviti skup bez delegacije iz Slovenije. Tome se usprotivila delegacija hrvatskih komunista koja nije htjela nastaviti bez delegata iz Slovenije te su i oni napustili Beograd. Tako se u siječnju 1990. raspao *Savez komunista Jugoslavije*, a Jugoslavija je ostala bez političke organizacije koja je držala upravljačku strukturu države i društva. Za mnoge je to značilo i konačni raspad

Jugoslavije (Jurčević: 2009: 77-78). 1990. održani su prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini. U tim izborima su se profilirale četiri vodeće stranke, dok ostalih 38 stranaka nije imalo gotovo nikakav utjecaj u daljnjem političkom životu zemlje. Stranka demokratske akcije (SDA) stvorena je kao politički savez građana Jugoslavije koji pripadaju muslimanskom kulturno-povijesnom klubu, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine (SDS BiH) osnovana je kao svesrpski nacionalni pokret, dok je Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZ BiH) smišljena i organizirana kao pokret svih Hrvata u svijetu. Protuteža nacionalnim strankama bio je Savez komunista – Socijaldemokratske partije (SH BiH-SDP). Na tim su izborima stranke nacionalnoga predznaka odnijele premoćnu pobjedu. Tako su nacionalne stranke osvojile svih sedam mjesta za članove *Predsjedništva*, a golemu prevagu su imale i u Skupštini SR BiH. SK BiH je doživio politički potop te je na prostoru Bosne i Hercegovine dobio daleko najmanji postotak glasova od svih jugoslavenskih republika. Tako su komunisti na tim izborima osvojili samo 8% glasova izašlih birača (Lučić 2013: 285-286).

Do toga doba stanovnici muslimanske vjeroispovijesti u BiH koristili su naziv svoje vjeroispovijesti kao etnonim (nacionalno ime), pa su se izjašnjavali da su po nacionalnosti Muslimani. Etnik Bosanac bio je uvriježen za sve stanovnike Bosne, neovisno o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, odnosno o vjerskom uvjerenju. Nakon raspada SFRJ muslimansko stanovništvo prestaje koristiti etnonim Musliman kao svoje nacionalno ime i umjesto toga počinju koristiti etnik Bošnjak kao svoj etnonim. Etnik Bošnjak u prošlosti je koristilo katoličko stanovništvo u Bosni, odnosno Hrvati u Bosni kao svoj etnik. Zbog toga dio Hrvata u Mađarskoj, točnije u mađarskoj Baranji, čiji su predci doselili iz dijelova istočne i srednje Bosne, koriste i danas etnik Bošnjak kao subetnonim uz svoje nacionalno ime Hrvat. Također valja spomenuti da je među pripadnicima hrvatskoga naroda bilo prosvjeda zbog toga što su muslimani u Bosni uzeli njihov subetnonim za svoj etnonim. Međutim, ti prosvjedi nisu bili organizirani ni dovoljno glasni pa su u potpunosti zanemareni, a muslimani u Bosni od tada isključivo koriste ime Bošnjak kao svoj etnonim. Zbog toga se i u ovom radu koristi ime Bošnjak, odnosno Bošnjaci u tom najnovijem značenju.

Bošnjaci organizirani kroz SDA i Srbi organizirani kroz SDS nisu mogli dobiti natpolovičnu većinu u političkim djelovanjima. Ključni faktor prevage za natpolovičnu većinu su bili Hrvati koji su se organizirali kroz HDZ (Goldstein, 2013: 452). To se pokazalo 29. veljače i 1. ožujka 1992. kada je održan referendum o samostalnosti Bosne i Hercegovine. Velika većina Hrvata i Bošnjaka je glasovalo za neovisnu Bosnu i Hercegovinu, dok su Srbi

plebiscitarno bojkotirali referendum o neovisnosti Bosne i Hercegovine. Ovakav rezultat je pokazao da su razlike među vodećim nacionalnim zajednicama u zemlji nepremostive te da bi vrlo lako moglo doći do ratnoga sukoba između njih. Samo dan nakon referenduma, napadnuti su srpski svatovi u Sarajevu u kojima je ubijena jedna osoba srpske nacionalnosti. To su iskoristili srpski čelnici te su dignuli barikade oko Sarajeva. Rat je ubrzo postao neizbježan. Iako je bio jasan savez Hrvata i Bošnjaka, to je više bio taktički savez u kojem je bilo dosta nepovjerenja, koji je ponajprije bio ojačan srpskim opstrukcijama, a manje istinskom željom za suradnjom. Bošnjaci su imali strah od dogovora Zagreba i Beograda o podjeli Bosne i Hercegovine, dok je Hrvate brinula sve veća povezanost muslimanskoga vodstva s ostatkom islamskoga svijeta (Little i Silber, 1996: 209-211). Samo dva dana nakon održanoga referenduma o neovisnosti došao je odgovor sa srpske strane. Dana 3. ožujka su srpske snage napale Bosanski Brod. Cilj napada je bio most na Savi koji spaja Slavonski Brod i Bosanski Brod. Most je branilo tridesetak lokalnih policajaca i hrvatskih dragovoljaca. Brzo su došla hrvatska pojačanja i napad na most je nakon devet sati borbe uspješno odbijen. To je bio prvi organizirani oružani otpor hrvatsko-bošnjačkih snaga velikosrpskomu agresoru na području Bosne i Hercegovine (Zovak, 2009: 171-172).

Ipak, za Hrvate u Bosni i Hercegovini je rat počeo nekoliko mjeseci ranije. Dok je JNA napadala Dubrovnik, nije zaobiđena ni Hercegovina. Tako je JNA 13. listopada 1991. uništila i spalila nekoliko hrvatskih sela i naselja u južnoj Hercegovini od kojih je najveće bilo selo Ravno. Tim događajem za Hrvate počinje srpska agresija na Bosnu i Hercegovinu. Hrvati su očekivali zaštitu od Vlade SR BiH, no tu zaštitu nisu dobili. Predsjednik predsjedništva SR BiH Alija Izetbegović je izjavio da to nije njihov rat. To je bila jasna poruka Hrvatima da njihov rat sa Srbima nije i bošnjački rat te da se sami moraju organizirati i pobrinuti za svoju sigurnost u Bosni i Hercegovini (Lučić, 2013: 329-330). Među srpskim političarima je vladalo mišljenje da moraju raskomadati Bosnu i Hercegovinu. Kada to nije uspjelo političkim sredstvima, okrenuli su se vojnim sredstvima. Prvo su u svibnju 1991. osnovali autonomne oblasti, da bi na kraju 27. ožujka 1992. proglasili Republiku Srpsku. Hrvatska zajednica Herceg-Bosna je osnovana 18. studenoga u Grudama. Tako se Bosna i Hercegovina podijelila na tri dijela, a bilo je jasno da nijedna strana ne će dobiti sve što želi (Malcolm: 2011: 395-396).

Povlačenjem JNA iz Slovenije i Hrvatske dolazi do velikoga gomilanja te vojske u Bosni i Hercegovini. Plan JNA je bio zaštita srpskoga stanovništva izvan Srbije. Početkom

svibnja 1992. dolazi do transformacije većega dijela JNA u Teritorijalnu obranu Srpske republike Bosne i Hercegovine, koja nedugo zatim postaje Vojska Republike Srpske. Na čelu te vojske bio je Ratko Mladić, a njezina vojna snaga je iznosila oko 100.000 ljudi. Bili su dobro naoružani jer ih je naoružala JNA. Bošnjaci su se na početku 1991. organizirali kroz Patriotsku ligu Bosne i Hercegovine. Ta vojska je na početku brojila oko 70.000 boraca. U travnju 1992. Patriotska liga se transformira u Teritorijalnu obranu Republike Bosne i Hercegovine, dok u srpnju dobiva službeni naziv Armija Bosne i Hercegovine (ARBiH). Na čelu je bio Sefer Halilović. Ta je vojska 1993. imala 200.000 ljudi, no glavni problem je bio u slabom naoružanju i opremi. Hrvati su svoju vojsku organizirali kroz Hrvatsko vijeće obrane (HVO), ali i kroz Hrvatske obrambene snage (HOS). Između te dvije vojske je nastalo neslaganje i skoro otvoreni sukob, no u kolovozu 1992. dolazi do sporazuma, a borci HOS-a prelaze u HVO ili Armija Bosne i Hercegovine (ABiH). HVO je 1993. imao oko 37.000 boraca. Glavni problem HVO-a je bio manjak osoba s vojnim obrazovanjem, nepostojanje vojne hijerarhije i manjak stege (Jurčević: 2009: 137-146).

3. Etnička slika stanovništva Bosne i Hercegovine 1991.

U Bosni i Hercegovini je od 1. do 15. travnja 1991. održan redoviti popis stanovništva. Na prvi dan toga popisa u Hrvatskoj se dogodio sukob na Plitvicama, tako da je već tada bilo jasno da će popis iz 1991. imati veliku važnost kao povijesno-politička činjenica. Popis je proveden u iznimno teškim uvjetima jer je u trenutku popisivanja već počeo rat. Tako je jedna od prvih granata koje su pale na Sarajevo bila usmjerena na zgradu Državnoga zavoda za statistiku BiH. Unatoč svemu, građa je očuvana, a popis je uspješno proveden na cijelom području Bosne i Hercegovine (Akrap, Gelo, Grizelj, 1995: 16).

Prema popisu stanovništva iz 1991. Bosna i Hercegovina je imala 4.377.033 stanovnika. Bošnjaka je bilo 1.902.956 ili 43.5% stanovništva, Srba je bilo 1.366.104 ili 31.2% stanovništva, Hrvata je bilo 760.852 ili 17.4% stanovništva, dok je ostalih bilo 347.121 te su činili 7.9% stanovništva. U tadašnjih 109 prijeratnih bosanskohercegovačkih općina Bošnjaci su bili većinsko stanovništvo u njih 53, Srbi u 36 općina, dok su Hrvati bili većinsko stanovništvo u njih 20. Isto tako, prema tom je popisu Bosna i Hercegovina imala 6.141

naselje koje je stalno naseljeno. Srbi su bili većinsko stanovništvo u njih 2.554, Bošnjaci u 2.328 naselja, dok su Hrvati bili većinsko stanovništvo u 1.066 naselja.¹

3. 1. Brojnost Hrvata prema popisu iz 1991. u Federaciji Bosne i Hercegovine

Radi što boljšega shvaćanja demografije Hrvata u Bosni i Hercegovini, njihova će demografija biti prikazana prema administrativnim jedinicama Bosne i Hercegovine. Isto tako, radi što bolje usporedbe s današnjim stanjem, koristit će se poslijeratna administrativna podjela Bosne i Hercegovine. Za podatke će se koristiti službeni podaci iz zadnjega prijeratnoga popisa stanovništva 1991. U Federaciji Bosne i Hercegovine je prema popisu iz 1991. Bošnjaka bilo 1.423.262 ili 52.3% stanovništva, 593.472 Hrvata ili 21.9% stanovništva, 475.866 Srba ili 17.6% stanovništva i 222.690 ostalih ili 8.2% stanovništva.²

Na jugu Bosne i Hercegovine se nalazi Hercegovačko-neretvanska županija. Županija je 1991. imala relativnu hrvatsku većinu sa 108.909 Hrvata koji su činili 41% stanovništva. Po brojnosti su sljedeći bili Bošnjaci koji su činili 37% stanovništva županije. Županija je sastavljena od općina Neum, Čitluk, Čapljina, Stolac, Mostar, Jablanica, Konjic, novonastale općine Ravno te općine Prozor-Rama, koja geografski ne pripada Hercegovini. Općina Ravno je nastala nakon rata izdvajanjem iz općine Trebinje. U njoj su tijesna većina stanovništva bili Srbi koji su činili 52% stanovništva općine. Hrvata je bilo 804 i činili su 45% stanovništva te rijetko naseljene općine koju čine manja naselja do 200 stanovnika. Zapadno od Ravnoga nalazi se općina Neum. U općini Neum su 1991. bila 3.792 Hrvata i činili su veliku većinu od 88% stanovništva općine. U cijeloj općini Neum Hrvati su bili većinsko stanovništvo u 25 od 27 naselja. Čapljina je imala apsolutnu hrvatsku većinu stanovništva. Preciznije rečeno, 14.969 Hrvata je činilo 54% općinskoga stanovništva. Hrvati su prevladavali i u samom gradu Čapljini u kojem su činili 41% stanovništva. Također, većina naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom se nalazila na jugu i zapadu općine, dok su u istočnom i sjevernom dijelu općine prevladavala naselja s većinskim bošnjačkim te u manjem broju srpskim stanovništvom. Čitluk je općina s najhomogenijim sastavom stanovništva u županiji. U općini Čitluk je 1991. bilo 14.823 Hrvata koji su činili 98% stanovništva općine. Općina Stolac koja

¹ <http://www.statistika.ba/> (Pristupljeno 17. svibnja 2021.).

² <http://www.statistika.ba/> (Pristupljeno 17. svibnja 2021.).

je umanjena za općinu Berkovići je imala relativnu bošnjačku većinu s 49% stanovništva općine. Istodobno, 5.550 Hrvata je činilo 37% stanovništva općine. U 12 od 23 naselja su Hrvati bili većinsko stanovništvo, no u samom gradu Stocu su Bošnjaci činili veliku većinu od 62%, dok je Hrvata bilo samo 12%. Ta je prevlast Bošnjaka u gradu osiguravala i bošnjačku većinu stanovništva u cijeloj općini. Gradsko područje Mostara je imalo tijesnu relativnu bošnjačku većinu. Ovo etnički izmiješano područje je imalo 35% Bošnjaka, 34% Hrvata, 18% Srba te 13% ostalih. Šire gradsko područje Mostara je po popisu iz 1991. imalo 42.907 Hrvata, što znači da je gradsko područje Mostara imalo najviše Hrvata od svih drugih administrativnih jedinica u Bosni i Hercegovini. Zapadno od rijeke Neretve su Hrvati bili najbrojniji narod u velikoj većini naselja. Istočno od Neretve je prevladavala bošnjačka većina, no i tu su Hrvati imali relativnu većinu u velikim naseljima Potoci i Kutlivač te manjem naselju Kosor. Sam grad je imao relativnu bošnjačku većinu od 34%, dok je 21.800 Hrvata činilo 29% stanovništva grada. U općini Jablanica je 1991. živjelo 2.290 Hrvata koji su činili 18% stanovništva. Bošnjaci su bili apsolutna većina u općini. Hrvati su u najvećoj mjeri bili naseljeni u istočnom dijelu općine te su činili većinu stanovništva u naselju Doljani. Doljani su bili najveće ruralno naselje cijele općine s više od 1.000 stanovnika, od kojih su dvije trećine bili Hrvati. U samom naselju Jablanica Hrvati su činili 17% stanovništva. U općini Konjic je 1991. živjelo 11.510 Hrvata s udjelom od 26% u ukupnom stanovništvu. Ova je općina specifična po velikom broju pretežito manjih naselja. Hrvati su u velikoj većini živjeli sjeverno od grada Konjica. U tom su dijelu općine u potpunosti isprepletana naselja s hrvatskim i bošnjačkim stanovništvom te ih je nemoguće podijeliti nekom linijom u kojoj bi prevladao samo jedan narod. Zbog velikoga broja manjih naselja, Hrvati, koji su činili 26% stanovništva općine, bili su većinsko stanovništvo u 40 pretežito manjih naselja. U gradu Konjicu je bilo 3.030 Hrvata, s udjelom od 22% u ukupnom stanovništvu gradića. U općini Prozor-Rama bilo je 12.259 Hrvata koji su činili apsolutnu većinu stanovništva općine sa 62% ukupnoga stanovništva. Iako su se nalazili na cijelom području općine, najveća koncentracija Hrvata se nalazila na istoku općine u okolici Ramskoga jezera. U samom naselju Prozor, koji je imao apsolutnu bošnjačku većinu, Hrvati su činili 34% ukupnoga stanovništva.³

Zapadno od Hercegovačko-neretvanske županije nalazi se Zapadnohercegovačka županija. Ta je županija sastavljena od općina: Grude, Posušje, Široki Brijeg i Ljubuški. Ovo je područje Bosne i Hercegovine s najvećim udjelom Hrvata u ukupnom stanovništvu. 86.164

³ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19600> (Pristupljeno 18. svibnja 2021.).

Hrvata je činilo većinu od 97% stanovnika županije. Od 100 naselja u županiji, u 99 naselja su Hrvati većina, dok Bošnjaci čine većinu u samo jednom manjem naselju u općini Ljubuški.⁴

Nešto sjevernije se nalazi Hercegbosanska županija. U ovoj se županiji nalazi grad Livno te općine Tomislavgrad, Kupres, Bosansko Grahovo, Glamoč i Drvar. Hrvata je bilo 59.553 te su činili apsolutnu većinu stanovništva županije s 52%. U općinama Livno i Tomislavgrad je bila apsolutna hrvatska većina, u općini Kupres je bila relativna srpska većina uz gotovo identičan udjel Hrvata, dok je u Glamoču, Bosanskom Grahovu i Drvaru bila apsolutna srpska većina stanovništva. U općini Tomislavgrad je živjelo 25.976 Hrvata te su činili apsolutnu većinu od 87% stanovništva. Hrvati prevladavaju u gotovo cijeloj općini, dok Bošnjaka ima nešto u samom Tomislavgradu te nekoliko naselja u okolici. U gradskom području Livna je 1991. bilo popisano 29.324 Hrvata koji su činili 72% stanovništva. Hrvati prevladavaju u većini općine, Srbi su većina na krajnjem sjeveru općine u nekoliko manjih naselja, dok su Bošnjaci s 39% bili tijesna većina u samom Livnu. U gradu Livnu su Hrvati činili 35% stanovnika grada. U općini Kupres je 1991. popisano 3.812 Hrvata ili 43% stanovništva općine. Hrvati su bili koncentrirani u naselja oko Kupresa, naselju Zvirnjača na krajnjem jugu te u samom naselju Kupres u kojem su činili 35% ukupnoga stanovništva. U preostale tri općine Hercegbosanske županije se nalazio neznatan broj Hrvata, dok su Srbi imali golemu prevagu u ukupnom stanovništvu. Selo Uništa u općini Bosansko Grahovo je jedino naselje u ove tri općine u kojem su Hrvati činili većinu stanovništva.⁵

Srednjobosanska županija je jedno od etnički najviše izmiješanih područja Bosne i Hercegovine. Po popisu iz 1991. u županiji su dominirali Bošnjaci s 43%, dok je Hrvata bilo 131.496 ili 39% te znatno manji broj Srba. U županiji su 1991. općine Donji Vakuf, Bugojno, Gornji Vakuf-Uskoplje, Fojnica, Jajce i grad Travnik imale bošnjačku većinu stanovništva, dok su općine Kreševo, Kiseljak, Busovača, Vitez, Novi Travnik, i novonastala općina Dobretići imali hrvatsku većinu stanovništva. Samo su općine Donji Vakuf, Kreševo i Dobretići imale izrazitu dominaciju jednoga naroda, dok je u ostalima jedan narod prevladavao za nijansu. U općini Donji Vakuf je 1991. popisano 682 Hrvata koji su činili 3% stanovništva. Hrvati su bili većina u samo tri manja naselja na jugu općine. U općini Bugojno je bilo 16.030 Hrvata koji su činili 34% stanovništva. Bili su naseljeni po gotovo cijeloj

⁴ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19400> (Pristupljeno 18. svibnja 2021.).

⁵ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19300> (Pristupljeno 19. svibnja 2021.).

općini bez neke veće koncentracije na određenom dijelu. Na području samoga Bugojna je bila gotovo jednaka zastupljenost sva tri naroda. Bošnjaka je bilo 6.878, Hrvata 6.836, a Srba 6.809. Svaki je od ova tri naroda predstavljao 30% stanovništva grada. U općini Gornji Vakuf-Uskoplje je 1991. bilo popisano 10.706 Hrvata koji su činili 43% stanovništva. Živjeli su na cijelom području općine, osim na krajnjem istoku. Hrvati su bili većinsko stanovništvo u 22 od 51 naselja u općini. U naselju Gornji Vakuf-Uskoplju bila je apsolutna većina Bošnjaka, dok su Hrvati činili 34% stanovništva gradića. Kreševo je jedna od općina s izraženijom hrvatskom većinom stanovništva. 4.714 Hrvata je činilo 70% općinskoga stanovništva. Od 27 naselja Hrvati su bili većina u 21 naselju. Naselje Kreševo je imalo 65% stanovništva koji su se izjašnjavali kao Hrvati. Kiseljak se nalazi istočno od Kreševa. U općini Kiseljak su Hrvati činili apsolutnu većinu stanovništva. Raspoređeni po gotovo cijeloj općini, Hrvati su bili većina u 45 od 80 naselja. 12.550 Hrvata je činilo 52% stanovništva općine Kiseljak. Samo naselje Kiseljak je imalo udjel Hrvata od 60% u ukupnom stanovništvu. Sjeverno od Kiseljaka nalazi se općina Busovača u kojoj je živjelo 9.093 Hrvata. Hrvati su činili relativnu većinu ove općine. 48% stanovnika Hrvata je bilo malo brojnije od 45% Bošnjaka. Osim u općini, Hrvati su bili većina i u naselju Busovača. Hrvati su činili 45% ukupnoga stanovništva naselja Busovače. 22 od 47 naselja su imala većinsko hrvatsko stanovništvo. Ta su se naselja u većini nalazila u zapadnijem dijelu općine. Zapadno od općine Busovača proteže se općina Vitez. 12.675 Hrvata predstavljalo je relativnu većinu općine od 46% stanovništva. U naselju Vitez je bilo za nijansu više Bošnjaka kojih je bilo 37%, dok je 2.607 Hrvata činilo 36% stanovništva. U 16 od 33 naselja Hrvati su bili većinsko stanovništvo. Zapadno od Viteza se nalazi općina Novi Travnik. U njoj je 1991. bilo 12.162 Hrvata s udjelom od 40% u ukupnom stanovništvu. Odmah iza njih su po brojnosti bili Bošnjaci koji su činili 38% stanovnika općine. Hrvati su bili naseljeni na cijelom području općine, no najveća koncentracija Hrvata se nalazila na sjeveroistoku općine gdje su sva naselja istočno od Novoga Travnika bila gotovo u potpunosti naseljena Hrvatima. Iako su Srbi činili samo 13% općine, u gradu su bili većina s 28% stanovništva. Slijedili su ih Bošnjaci s 27%, Hrvati s 24%. te je bilo 21% ostalih. Od 52 naselja Hrvati su bili u većini u 21 naselju. Sjeverno od Novoga Travnika se nalazi grad Travnik. Ovdje je živjelo najviše Hrvata od svih općina u Srednjobosanskoj županiji. 1991. ih je popisano 25.750 te su činili 37% stanovništva. Od 88 naselja širega gradskoga područja 37 ih je imalo većinsko hrvatsko stanovništvo. Ta su naselja koncentrirana oko grada Travnika, te u istočnom i jugoistočnom dijelu općine. U gradu je 6.045 Hrvata činilo 32% stanovništva samoga Travnika. Sjeverozapadno od Travnika 15.790 Hrvata se nalazilo u općini Jajce. Etnički sastav općine je

bio 40% Bošnjaka, 35% Hrvata i 17% Srba. 22 naselja koja su imala većinsko hrvatsko stanovništvo nalazila su se na području cijele općine, osim na krajnjem jugu i jugoistoku. Zastupljenost Hrvata bila je značajnija u ruralnim mjestima nego u samom Jajcu. Tako je gradić Jajce imao samo 1.900 Hrvata koji su činili 14% stanovništva. Istočno od Jajca nalazi se općina Dobretići koja je nastala izdvajanjem iz općine Kneževo. Po popisu iz 1991. u ovih 18 manjih ruralnih naselja je živjelo 4.720 Hrvata. Ovdje su Hrvati činili 99% ukupnoga stanovništva.⁶

Istočno od Srednjobosanske županije nalazi se Zeničko-dobojska županija. Ova je županija sastavljena od općina Visoko, Breza, Vareš, Kakanj, Olovo, Zavidovići, Žepče, Maglaj, Tešanj, novonastalih općina Usora i Doboj Jug te grada Zenice. U ovoj je županiji došlo do značajnijega prekrajanja općina. Općina Žepče je proširena za nekoliko naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom iz općina Zavidovići i Maglaj, dok je općina Usora nastala izdvajanjem nekoliko naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom iz općina Tešanj i gradskoga područja Doboja. U Zeničko-dobojskoj županiji je živjelo 87.602 Hrvata koji su činili 18% stanovništva, dok su apsolutnu većinu od 59% stanovništva činili Bošnjaci. Na jugu županije se nalazi općina Visoko. U ovoj je općini živjelo 1.873 Hrvata te su činili 4% stanovništva. Hrvati su bili većinsko stanovništvo u 4 manja naselja ove općine. Zapadno se nalazi općina Breza. Ovdje je prije rata bilo popisano 850 Hrvata. Hrvati su bili većinsko stanovništvo samo u jednom manjem naselju na istoku općine, dok su u samom naselju Breza činili 16% stanovništva. Sjeverno od Breze, nalazi se općina Vareš. U općini Vareš je 1991. živjelo 9.016 Hrvata s udjelom od 41% u ukupnom stanovništvu općine te su bili većinsko stanovništvo općine. Hrvati su u najvećem broju živjeli u selima u sjevernom dijelu općine te u sjedištu općine Varešu i velikom naselju Vareš Majdanu. U gradiću Varešu Hrvati su činili 52% stanovništva, dok su u Vareš Majdanu činili 40% stanovništva. Za općinu Vareš je karakterističan veći broj ljudi koji su se deklarirali kao Jugoslaveni i ostali te se značajan dio Hrvata može naći i među njima. Uz zapadni dio općine Vareš naslanja se općina Kakanj. 16.556 Hrvata iz općine Kakanj je činilo 30% stanovništva općine. Hrvati su gotovo u potpunosti bili koncentrirani u dijelu općine koja se nalazi istočno od naselja Kakanj uz granicu s općinom Vareš. Tu je bilo 27 naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom U samom gradiću Kaknju Hrvata je bilo 20%. Dalje na zapadu nalazi se Zenica. Na širem području grada je živjelo 22.511 Hrvata s udjelom od 15% u stanovništvu. Većinom su živjeli

⁶ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19100> (Pristupljeno 19. svibnja 2021.).

uz granicu s općinama Vitez i Travnik. Na tom području su Hrvati bili većinsko stanovništvo u 3 naselja, ali i s velikim udjelom u ukupnom stanovništvu u još nekoliko većih naselja. U samom gradu Zenici je živjelo 15.809 Hrvata koji su činili 17% stanovništva grada. Sjeverno od Zenice se nalazi općina Žepče. Ona je u prijeratnim granicama imala blagu bošnjačku većinu, no priključenjem nekih naselja s većim brojem Hrvata iz općina Maglaj i Zavidovići nastala je hrvatska većina stanovništva. Tako je 17.916 Hrvata činilo 55%, dok su Bošnjaci činili 36% stanovništva općine. Hrvati su bili koncentrirani sjeverno, istočno i zapadno od naselja Žepče, dok su Bošnjaci prevladavali na jugu općine. U gradiću Žepču su Hrvati činili 26% ukupnoga stanovništva. Zapadnije od Žepča su Zavidovići. Pripajanjem nekoliko naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom Žepču, na ovom je području ostalo 3.429 Hrvata koji su činili 7% stanovništva. Živjeli su uglavnom u Zavidovićima. Tu su Hrvati činili 14% gradića. Iako je veći dio naselja pripojen općini Žepče, u općini Maglaj je i dalje ostao veliki broj Hrvata koji su živjeli u naseljima istočno od samoga Maglaja. Hrvati su bili većinsko stanovništvo u 6 naselja te je njih 3.596 činilo je 11% stanovništva općine Maglaj. U gradiću Maglaju nije bila veća koncentracija Hrvata. Sjeverno od Maglaja se nalazi općina Tešanj. Iako je većina Hrvata bila u novonastaloj općini Usora, njih 3.649 ostalo je u općini Tešanj. S većinom u 5 naselja činili su 9% stanovništva, dok ih u samom Tešnju nije bilo u većem broju. Na samom sjeveru županije nalazi se novonastala općina Usora. U njoj je potpuno dominantno hrvatsko stanovništvo. Tako je 7.467 Hrvata činilo 87% ukupnoga stanovništva općine.⁷

Tuzlanska županija nalazi se na sjeveru Federacije Bosne i Hercegovine. U njoj je 1991. živjelo 34.040 Hrvata, s udjelom 7% u ukupnom stanovništvu. U svim su općinama Bošnjaci bili apsolutna većina stanovništva. Gradsko područje Tuzle je jedina iznimka jer su ovdje Bošnjaci bili relativna većina stanovništva. Hrvati su u većem broju na području ove županije živjeli u općinama: Živinice, Lukavac, Srebrenik, Gradačac, novonastaloj općini Čelić te širem području grada Tuzle. Izdvajanjem općine Pelagićevo značajno je pao broj Hrvata u općini Gradačac. Ostalo ih je 2.834 s udjelom od 7% u ukupnom stanovništvu. Uglavnom su bili koncentrirani oko gradića Gradačca te u naselju Hrgovi Donji koje se nalazi na granici s općinom Srebrenik. Južnije od Gradačca popisano je 2.772 Hrvata u općini Srebrenik, s udjelom od 7% u ukupnom stanovništvu. Većinu stanovništva Hrvati su činili u 3 naselja na sjeveru općine te u jednom na istoku. U gradiću Srebreniku Hrvata gotovo i nije

⁷ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=18900> (Pristupljeno 19. svibnja 2021.).

bilo. Istočno se nalazi novonastala općina Čelić. Ona je nastala izdvajanjem od općine Lopare. Tu je popisanih 1.207 Hrvata činilo 10% stanovništva općine. Gotovo su svi Hrvati u općini živjeli u selima Drijenča i Bučje u kojima su bili većinsko stanovništvo. Južnije od Čelića nalazi se grad Tuzla u kojem se nalazi najveći broj Hrvata u cijeloj županiji. 20.397 Hrvata je činilo 16% stanovništva. Hrvati su u velikoj većini bili koncentrirani u naseljima sjeverno, zapadno i južno od grada Tuzle. Iako su činili samo 16% stanovništva, Hrvati su bili većinsko stanovništvo u 30 od 66 naselja, dok su u samoj Tuzli činili 8% ukupnoga stanovništva. Na području Tuzle se mnogo ljudi izjašnjavalo kao Jugoslaveni ili ostali te se i među njima nalazio veliki broj Hrvata. Na jugu Tuzla graniči s općinom Živinice. Tu se 1991. nalazilo 3.976 Hrvata koji su činili 7% stanovništva općine. Živjeli su većinom oko grada Živinica te u samom naselju Živinice u kojem su činili 13% stanovništva. Zapadno od Tuzle nalazi se općina Lukavac. Tu je 2.159 Hrvata činilo 4% stanovništva. Na istoku općine su bili većina u velikom naselju Bistarac Donji, manjem naselju Kalajevo te su imali velik udjel u stanovništvu Bistarca Gornjega.⁸

Na krajnjem sjeveru Bosne i Hercegovine nalazi se Županija Posavska. Ova županija se dijeli na dva dijela koja nisu međusobno povezana. Općina Odžak je odvojena od općina Orašje i Domaljevac-Šamac. 41.950 Hrvata je činilo apsolutnu većinu od 71% stanovništva županije. Isto tako, Hrvati su bili apsolutna većina u sve tri posavske općine. U općini Orašje je 19.970 Hrvata činilo 82% ukupnoga stanovništva. Iako su Hrvati činili veliku većinu stanovništva, u općinskom središtu Orašju su većinsko stanovništvo bili Bošnjaci, dok su Hrvati činili 15% stanovništva. Općina Domaljevac-Šamac nastala je izdvajanjem iz općine Šamac. U ovoj maloj općini je 5.918 Hrvata činilo 93% ukupnoga stanovništva. Središte općine je naselje Domaljevac koje je imalo nešto više od 4.000 stanovnika mahom Hrvata. Zapadnije od ove dvije općine se nalazi općina Odžak. Veći dio prijeratnih naselja je ostao u ovoj općini, a dodano joj je i naselje Prud s većinskim hrvatskim stanovništvom. Nekoliko je naselja iz prijeratne općine Odžak pripalo novonastaloj općini Vukosavlje. 16.065 Hrvata je činilo 56% ukupnoga stanovništva. Od 11 ruralnih naselja, Hrvati su bili većinsko stanovništvo u njih 10. Naselje Odžak je imalo većinsko bošnjačko stanovništvo, dok je Hrvata 15%.⁹

⁸ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=18800> (Pristupljeno 21. svibnja 2021.).

⁹ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19700> (Pristupljeno 21. svibnja 2021.).

Na sjeverozapadu Bosne i Hercegovine nalazi se Unsko-sanska županija. U ovoj većinski bošnjačkoj županiji Hrvati nisu imali veći utjecaj. Tek ih je nešto više bilo na širem području Bihaća i Sanskoga Mosta. 10.190 Hrvata je činilo 3% ukupnoga stanovništva ove županije. 5.580 Hrvata je činilo 8% ukupnoga stanovništva na širem gradskom području Bihaća. Ovdje su se Hrvati nalazili u četiri manja naselja zapadno od Bihaća te su u ta četiri naselja bili većinsko stanovništvo. Ipak, najveća se koncentracija Hrvata nalazila u gradu Bihaću. 4.805 Hrvata je činilo 11% stanovništva ovoga grada. Na krajnjem istoku županije se nalazi općina Sanski Most. 3.227 Hrvata je činilo 6% stanovnika općine. Većinom su bili koncentrirani zapadno od gradića Sanskoga Mosta. U tom dijelu su Hrvati bili većinsko stanovništvo u 3 naselja, od kojih je najveća bila Sasina s oko 1.000 stanovnika, mahom Hrvata. U samom Sanskom Mostu Hrvata je bilo tek 4%.¹⁰

Sarajevska županija se nalazi u samom središtu Bosne i Hercegovine. Ova je županija bila najgušće naseljeno područje u Bosni i Hercegovini. U njoj je 34.480 Hrvata činilo 7% ukupnoga stanovništva. Najveći broj njih je bio nastanjen u pet općina koje su činile grad Sarajevo. U prijeratnom Sarajevu je živjelo 30.839 Hrvata koji su činili 7% ukupnoga stanovništva grada. Hrvati u ovih pet sarajevskih općina nisu bili ravnomjerno raspoređeni. Tako su na zapadu grada u Ilidži činili 11% ukupnoga stanovništva, dok su u Starom Gradu na istoku bili na tek 2% ukupnoga stanovništva. Osim u Sarajevu, Hrvata je značajnije bilo u prigradskoj općini Ilijaš. 1.736 Hrvata je činilo 7% stanovništva, a bili su i većina u šest manjih naselja. U samom naselju Ilijaš Hrvati su činili 11% ukupnoga stanovništva. U prigradskom naselju Vogošća je 1991. živjelo 1.070 Hrvata, koji su bili većinsko stanovništvo u samo jednom naselju na sjeveru općine.¹¹

3.2. Brojnost Hrvata prema popisu stanovništva iz 1991. u Republici Srpskoj

Prema popisu stanovništva 1991. na području današnje Republike Srpske živjelo je 1.572.615 stanovnika. Po nacionalnom sastavu je bilo 872.610 Srba ili 55.5% stanovništva, 441.077 Bošnjaka ili 28% stanovništva, 144.129 Hrvata ili 9.2% stanovništva i 114.799 ostalih ili 7.3% stanovništva.¹²

¹⁰ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19200> (Pristupljeno 21. svibnja 2021.).

¹¹ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19000> (Pristupljeno 23. svibnja 2021.).

¹² <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29800> (Pristupljeno 1. lipnja 2021.).

Na zapadu Republike Srpske se nalazi prijedorska regija. Prema popisu iz 1991. u njoj su Hrvati bili najmalobrojniji narod. 8.307 Hrvata je činilo malo više od 4% stanovništva ove regije. Značajniji broj Hrvata je živio tek na širem gradskom području Prijedora te u novonastaloj općini Oštra Luka. Šire gradsko područje Prijedora je najnaseljeniji prostor u Prijedorskoj regiji. I ondje su Hrvati bili najmalobrojniji narod, dok su tijesna većina stanovništva bili Bošnjaci. 6.316 Hrvata je činilo malo manje od 6% ukupnoga stanovništva. Hrvati su gotovo u potpunosti živjeli na jugozapadu općine, u većem naselju Ljubija te u manjim naseljima u okolici. Tako je devet naselja u okolici Ljubije imalo većinsko hrvatsko stanovništvo, dok su u samom Prijedoru Hrvati činili tek 5% stanovništva. Općina Oštra Luka je nastala nakon rata izdvajanjem manjih naselja iz općine Sanski Most. Ovo je jedna od manjih općina u Bosni i Hercegovini. 1991. je u ovoj općini 1.095 Hrvata činilo 20% ukupnoga stanovništva.¹³

Istočno od Prijedorske regije nalazi se Banjalučka regija. 50.257 Hrvata je činilo nešto malo manje od 11% ukupnoga stanovništva. Značajniji udjel u stanovništvu Hrvati su imali u općinama Bosanska Gradiška, Laktaši, Mrkonjić Grad i Kotor Varoš. te na širem gradskom području Banje Luke. Na sjeveru te regije se nalazi općina Bosanska Gradiška. U njoj je 1991. živjelo 3.417 Hrvata s udjelom od 6% u ukupnom stanovništvu. Najviše Hrvata je živjelo istočno od Bosanske Gradiške. Tu su bila četiri manja naselja koja su imala većinsko hrvatsko stanovništvo. Isto tako, jedno naselje s većinskim hrvatskim stanovništvom se nalazilo i na krajnjem jugu općine. Nešto južnije se nalazi općina Laktaši. U njoj je bilo popisano 2.565 Hrvata s udjelom od 9% u ukupnom stanovništvu. Gotovo svi Hrvati u ovoj općini su živjeli u zapadnom dijelu općine. Tu su Hrvati bili većinsko stanovništvo u jednom naselju, dok su velik udjel u stanovništvu imali u još dva veća susjedna naselja. Malo zapadnije se nalazi gradsko područje Banje Luke. Tu je živjelo 29.026 Hrvata koji su činili 15% ukupnoga stanovništva. Više od polovice svih Hrvata je živjelo u samom gradu Banjoj Luci, te su tu činili 11% stanovništva grada. Ostali su gotovo u potpunosti živjeli u naseljima sjeverno od Banje Luke. Tu je bilo deset naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom, a najveće od tih naselja je bila Ivanjska. Ivanjska je imala 4.577 stanovnika od kojih su Hrvati činili 72% stanovništva. Osim ovih deset naselja, Hrvati su bili većinsko stanovništvo u još jednom naselju južno od Banje Luke te u jednom na krajnjem zapadu općine. Nešto južnije se nalazi općina Mrkonjić Grad u kojoj je 1.990 Hrvata činilo 8% ukupnoga stanovništva te su

¹³ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29600> (Pristupljeno 1. lipnja 2021.).

gotovo u potpunosti bili nastanjeni na zapadu općine. Tu su Hrvati bili većinsko stanovništvo u dva naselja. Nešto dalje na istoku nalazi se općina Kotor Varoš. U njoj je 10.695 Hrvata činilo 29% ukupnoga stanovništva. Gotovo svi Hrvati su živjeli na sjeveru općine u gradiću Kotor Varoši u kojem su činili 33% stanovništva te u naseljima u bližjoj okolini. Tih naselja, s većinskim hrvatskim stanovništvom u okolini Kotor Varoši je bilo dvanaest.¹⁴

Dalje prema zapadu se nalazi Dobojska regija u kojoj se nalazila najveća koncentracija Hrvata na današnjem administrativnom području današnje Republike Srpske. 75.747 Hrvata je činilo 24% stanovništva te regije. Najveći dio njih je živio na području koje se naziva Bosanska Posavina, dok je manji dio živio na području općine Teslić. U područje Bosanske Posavine spadaju općine: Derventa, Bosanski Brod, dijelovi grada Doboja, novonastala općina Vukosavlje, Modriča te Bosanski Šamac. Na krajnjem jugu Dobojske regije se nalazi općina Teslić. U ovoj općini je 9.930 Hrvata činilo nešto više od 16% ukupnoga stanovništva. Hrvati su gotovo u potpunosti bili koncentrirani u jugoistočnom dijelu općine. Tu su bili većinsko stanovništvo u 11 naselja, dok su u samom Tesliću činili 9% ukupnoga stanovništva. Sjeverozapadnije se nalazi šire gradsko područje Doboja. To područje s heterogenom etničkom slikom stanovništva je podijeljeno nakon rata. Tri manja dijela općine su pripala Federaciji Bosne i Hercegovine, dok je veći dio pripao Republici Srpskoj. U tom dijelu koji je ostao u Republici Srpskoj je živjelo 10.676 Hrvata s udjelom od 11% u ukupnom stanovništvu. Većina ih je živjela sjeverozapadno od Doboja, na granici s općinom Derventa. Tu je bilo šest većih naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom, dok su u samom Doboju Hrvati činili 10% stanovništva. Dalje na sjeveru se nalazi općina Derventa. U njoj je 21.950 Hrvata činilo 39% ukupnoga stanovništva. Hrvati su živjeli na istoku i sjeveru općine te su tu s trideset i jednim naseljem u kojem su bili većinsko stanovništvo apsolutno dominirali u tom dijelu općine. U gradu Derventi Hrvati su činili 24% stanovništva. Na krajnjem sjeveru Dobojske regije se nalazi općina Brod. Ova općina se prije rata zvala Bosanski Brod. Ovo je općina u kojoj je 13.950 Hrvata imalo udjel od 41% u ukupnom stanovništvu te su bili većinsko stanovništvo općine. Deset naselja je imalo većinsko hrvatsko stanovništvo, dok su u samom Brodu blago prevladavali Srbi. Srbi su činili 31%, dok su Hrvati činili 29% stanovništva grada. Na zapadu općina Brod graniči s novonastalom općinom Vukosavlje. Ova općina je nastala spajanjem nekoliko naselja iz općine Odžak s nekoliko naselja iz općine Modriča. U ovoj maloj općini je 3.390 Hrvata činilo 41% ukupnoga stanovništva te su bili

¹⁴ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29500> (Pristupljeno 1. lipnja 2021.).

većinski narod.. Južno od Vukosavlja se nalazi općina Modriča u kojoj je 8.135 Hrvata predstavljalo 24% stanovništva. Hrvati su bili većinsko stanovništvo u deset naselja, pretežito na istoku općine. U samoj Modriči se 11% ljudi izjašnjavalo kao Hrvati. Relativnu većinu stanovništva ove općine su činili Srbi. Na krajnjem istoku ove regije se nalazi općina Šamac. Ta općina je također nakon rata promijenila ime. Prijeratni naziv joj je bio Bosanski Šamac. Veći dio te općine je pripao Republici Srpskoj. 7.669 Hrvata je činilo 30% stanovništva općine te su bili većinsko stanovništvo u devet naselja. U samom Šamcu Hrvati su činili 13% ukupnoga stanovništva toga gradića na Savi.¹⁵

U Bijeljinskoj regiji je 1991. bilo popisano 7.702 Hrvata. Tu regiju na dva dijela presijeca Brčko distrikt Bosne i Hercegovine. Hrvati se u nešto većem broju nalaze tek u novonastalim općinama Donji Žabar i Pelagićevo. Te općine se nalaze zapadno od Brčkoga te nisu povezane s ostatkom Bijeljinske regije. Općina Donji Žabar je nastala izdvajanjem iz općine Orašje. Ovdje je 1.337 Hrvata činilo 32% stanovništva općine. Dio naselja Oštra Luka u kojem su gotovo svi stanovnici bili Hrvati je pripao toj općini. U ovom je naselju 1991. bilo 1.108 Hrvata, dok je još 221 Hrvat bio u manjem naselju Jenjić. 1991. je u općini Pelagićevo živjelo 5.523 Hrvata koji su činili većinu od 53%, dok su Srbi činili 40% stanovništva općine. Ta općina je nastala izdvajanjem nekoliko naselja iz općine Gradačac. Hrvati su bili većinsko stanovništvo u sedam od deset naselja te općine.¹⁶

3.3. Brojnost Hrvata prema popisu stanovništva iz 1991. u Brčkom

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine ja zasebna administrativno-upravna jedinica koja se nalazi na sjeveroistoku države. Ovdje je 1991. živjelo 87.627 ljudi. U etničkom sastavu je bilo 38.617 Bošnjaka, 22.252 Hrvata, 18.128 Srba i 8.630 ostalih. Hrvati su ovdje imali udjel od 25% u ukupnom stanovništvu te su bili većinsko stanovništvo u 22 naselja. Ta naselja su međusobno odvojena na dvije cjeline. 15 njih se nalazi jugozapadno, dok se drugih sedam nalazi jugoistočno od Brčkoga. U samom Brčkom Hrvati nisu bili u većem broju zastupljeni te su činili samo 7% stanovništva.¹⁷

¹⁵ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29300> (Pristupljeno 5. lipnja 2021.).

¹⁶ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29200> (Pristupljeno 5. lipnja 2021.).

¹⁷ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=30163> (Pristupljeno 5. lipnja 2021.).

4. Ratna djelovanja

Od 21. do 27. travnja 1992. traju borbe s JNA oko Čapljine. U tim borbama hrvatske snage zauzimaju vojarnu JNA. Početkom lipnja 1992. u operaciji *Čagalj* hrvatske snage prelaze Neretvu i protjeruju srpske snage i JNA s područja općine Čapljine (Marijan, 2020: 88-89). Na području Jablanice je do prvih napetosti između HVO-a i ABiH došlo 13. travnja kada je ABiH blokirala pristup gradu. Tada u gradu počinje progon i uhićivanje Hrvata. Zauzimaju se stanovi Hrvata, a u njih se useljavaju bošnjačke obitelji. Ovo iseljavanje Hrvata se provodilo uz pomoć policije. 15. travnja je formiran logor u prostorijama *Muzeja Revolucije*. Kroz logor je prošlo više od 500 Hrvata. Uvjeti u logoru su bili nehumani pa je nekoliko Hrvata i preminulo. Vrhunac sukoba je bio 27. srpnja 1993. ABiH je upala u selo Doljane te su ubijene 42 osobe. Obdukcija u Splitu je potvrdila da je većina žrtava bila masakrirana neviđenom brutalnošću (Rogić, prema Franjković, 2007: 220-225). Selo je nekoliko dana kasnije oslobođeno, a daljnju je obranu preuzela brigada iz Posušja (Marijan, 2016: 281). Od sredine ožujka rastu napetosti između HVO-a i ABiH na području općine Konjic. Oko 7.000 vojnika ABiH je napalo 2.000 vojnika HVO-a. Premoćne snage ABiH protjeruju HVO i hrvatske civile iz niza naselja na sjeveru općine. HVO se održao tek u tri

naselja istočno od Konjica uz pomoć VRS-a (Marijan, 2016: 278). Za vrijeme toga sukoba najveći se zločin dogodio u selu Trusina. Pripadnici ABiH su ubili 22 osobe, od kojih su nekoliko bili zarobljeni vojnici HVO-a. U toj općini je bio najveći razmjerni etničkoga čišćenja Hrvata. Ostalo ih je samo 1.860 nakon vojnoga djelovanja (Marijan: 2018: 445). Hrvati iz Mostara su se organizirali već u proljeće 1993. Tako su goloruki Hrvati iz Mostara i Širokoga Brijega 7. svibnja u Pologu 1991. zaustavili JNA kolonu tenkova na putu prema Hrvatskoj kroz zapadnu Hercegovinu. Godinu dana kasnije srpske snage napadaju Mostar te počinje masovno razaranje grada (Zelenika, prema Franjković, 2007: 250-253). Hrvatske snage 6. lipnja 1992. počinju operaciju *Čagalj*. U toj je operaciji oslobođena desna strana Neretve, a Mostar više nije bio u opasnosti (Marijan, 2016: 222-224). Sukob HVO-a i ABiH iz Konjica se prenio i na područje Mostara. Tako su nakon niza provokacija 9. svibnja počele prve borbe. ABiH je kontrolirala uzak teritorij zapadno od Neretve i tu su vođene najžešće bitke. HVO je kontrolirao zapadni, a ABiH istočni dio Mostara. ABiH je u sklopu operacije *Neretva 93* silovito pokušala zauzeti cijeli Mostar, no HVO se uspio obraniti (Marijan, 2018: 285-297). Za vrijeme toga sukoba ubijena su 43 hrvatska civila. Najviše ih je ubijeno u selu Grabovici na sjeveru općine (Praljak, 2006: 16). Sukob iz središnje Bosne se prenio i na područje općine Prozor-Rama. Napetosti rastu, a 23. listopada 1993. je ubijen jedan vojnik HVO-a. Odmah zatim počinju borbe u kojima je HVO već za dva dana ovladao gotovo cijelom općinom, dok su se Bošnjaci povukli na krajnji istok općine (Marijan, 2018: 205-206). 14. rujna 1993. bošnjački diverzanti su ušli u selo Uzdol te napravili zločin prema većinom civilnom hrvatskom stanovništvu. Masakrirano je 29 civila i nekoliko vojnika HVO-a. Ubrzo su pristigla hrvatska pojačanja te je započela bitka u kojoj su bošnjačke snage ipak protjerane (Ivanković: 2003: 118-122). U travnju 1992. srpske snage zauzimaju Stolac. Hrvati su pobjegli, dok su Bošnjaci Srbe dočekali s cvijećem u rukama. Dva mjeseca kasnije u sklopu operacije Lipanjske zore hrvatske snage oslobađaju Stolac, a Srbi se povlače na krajnji istok općine (Ivanković, 2003: 316). Sukob Hrvata i Bošnjaka iz Jablanice i Konjica prenio se i u općinu Stolac. Bošnjaci iz Stoca izlaze iz HVO-a te osnivaju svoju brigadu u sklopu ABiH. U travnju 1993. su pripadnici ABiH imali plan za zauzimanje područja od Stoca do Čapljine, no HVO je brzo reagirao i zarobio veći broj pripadnika ABiH. Tako se djelovanje ABiH na području širega područja Stoca svelo na povremene diverzantske upade (Marijan, 2018: 301-304).

U općini Kupres je 1992. došlo do zategnutih odnosa između Hrvata i Srba. Prvo su Srbi evakuirali svoje civile, a zatim su isto napravili i Hrvati. Obje strane su se naoružale i

organizirale te su se našle u pat situaciji. Srbi su bili okruženi u samom gradu, dok su se Hrvati našli u okruženju na području širega kupreškoga područja. Početkom travnja su krenule nemilosrdne borbe, a slom hrvatske obrane dogodio se 10. travnja. Borbe su bile toliko žestoke da je samo toga jutra 10. travnja poginulo sedamdesetak Vukovaraca koji su došli pomoći obrani Kupresa (Ivanković, 2003: 12-15). U 11. mjesecu 1994. združene snage HVO-a i ABiH započinju operaciju Cincar. U samo tri dana oslobađa se šire područje Kupreške visoravni, a HVO oslobađa i sam Kupres. Kupres je tako postao prvi grad nakon dvije godine koji je preotet srpskim snagama (Marijan, 2016: 322-324). Tri dana nakon Kupresa, Srbi iz Glamoča napadaju Livno. Ubrzo im se pridružuju i domaći Srbi koji su živjeli u sjevernom dijelu općine Livno. Glavni napad je počeo 23. travnja, a vodio je preko sela Donji Rujani i Čelebići. Napad je vodio general Mladić i pukovnik Lisica. Unatoč ogromnoj premoći u ljudstvu i tehnici, Srbi su doživjeli težak poraz te su se morali povući. Taj poraz je toliko pogodio pukovnika Lisicu, da je do gola skinuo svoje vojnike u Bosanskom Grahovu (Ivanković, 2003: 42-51). Krajem studenoga Hrvati kreću u ofenzivu te u sklopu operacije *Zima-94* oslobađaju cijeli teritorij općine Livno i dio teritorija općine Bosansko Grahovo (Marijan, 2016.: 324-326). Na području općine Tomislavgrad je bio dobar suživot Hrvata i Bošnjaka. Ipak, sukob u srednjoj Bosni je utjecao i na odnose u ovoj općini. Bošnjaci su razoružani te gotovo svi napuštaju Tomislavgrad i odlaze u zemlje zapadne Europe (Radoš, prema Franjković, 2007: 298).

Hrvati i Bošnjaci su u početku bili u savezništvu protiv bosanskih Srba. To je bio savez pun napetosti, i uzajamnih lokalnih nasilnih incidenata. Početak kraja toga saveza je bio vidljiv kada su Srbi zauzeli Jajce 29. listopada 1992. Mnoštvo bošnjačkih izbjeglica koje je bježalo od Armije bosanskih Srba iz drugih krajeva Bosne i Hercegovine je došlo na područje Srednje Bosne te su znatno izmijenili etničku sliku toga kraja. Ojačani tim bošnjačkim izbjeglicama i novopridošlim mudžahedinima, u siječnju 1993. napadaju Hrvate te tako počinje otvoreni sukob između ABiH i HVO-a (Shrader, 2004: 108-109). Hrvati su se ondje našli u vrlo podređenom i nepovoljnom položaju jer su bili malobrojniji, a i našli su se u okruženju ABiH. U nekim slučajevima je odnos snaga bio čak 10:1 u korist Bošnjaka (Ivanković, 2003: 158). Kraj sukoba HVO-a i ABiH počeo je potpisivanjem vojnoga sporazuma u Splitu 12. ožujka 1994, a konačno je potvrđen 18. ožujka 1994. potpisivanjem *Washingtonskoga sporazuma* između Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića. Osnovana je Federacija Bosne i Hercegovine, a prestali su svi sukobi hrvatskih i bošnjačkih snaga (Marijan, 2020: 430-431).

U listopadu 1992. Jajce se već pet mjeseci nalazilo pod srpskom opsadom. Ovo područje su zajedno branili HVO i ABiH. 29. listopada snage bosanskih Srba slamaju obranu i ulaze u grad, a 30.000 ljudi je krenulo u prognaništvo prema Travniku. Nakon toga su slijedile uzajamne optužbe između ABiH i HVO-a o tome tko je prvi napustio svoje položaje prema Srbima (Shrader, 2004: 25-26). Za vrijeme opsade i povlačenja iz Jajca poginuo je 171 vojnik HVO-a i 65 civila (Topalović, 2001: 142). Jajce se konačno oslobađa u rujnu 1995. združenim snagama HVO-a i Hrvatske vojske (HV-a) u sklopu operacije *Maestral* (Sančević, 1998: 139). Općina Gornji Vakuf–Uskoplje je bila od životne važnosti za Hrvate jer spaja srednju Bosnu s Hercegovinom. Početkom siječnja ABiH protjeruje Hrvate iz dijela grada u kojem prevladavaju Bošnjaci, a već 13. siječnja napadaju grad. Prva crta bojišnice je prolazila kroz središte grada. Obje strane su se ukopale. Napadi i protunapadi su bili česti, no nije bilo većih pomaka crte (Marijan, 2018: 408-409). Za vrijeme toga sukoba poginulo je 146 pripadnika HVO-a i 13 civila. Prognano je i izbjeglo oko 7.000 Hrvata (Topalović, 2001: 458). HVO je za vrijeme rata na području Travnika čvrsto držao crtu prema Srbima. Najznačajniji položaj se nalazio na Mešćemi južno od Travnika. Početkom lipnja 1993. je počeo snažan napad ABiH. Glavni pravac napada je bio na području Mešćeme koja je brzo pala. To je demoraliziralo travničke Hrvate. 20.000 njih je u panici bježalo pred bošnjačkim snagama te je većina pobjegla prema srpskim položajima na Vlašiću, dok je manji dio pobjegao u Vitez. Dio koji se našao u srpskom zarobljeništvu je završio u zloglasnom logoru Manjača te su nakon nekoliko dana prebačeni u Vareš pod kontrolom HVO-a (Ivanković, 2003: 170-172). Na području općine Travnik je za vrijeme toga sukoba ubijeno 118 Hrvata u 17 naselja. Najviše ih je stradalo u selu Malljine u kojem je u samo jednom danu ubijeno 37 ljudi (Praljak, 2006: 40-45). Busovača je već u prosincu 1992. bila u okruženju ABiH. Bošnjačke žene su otišle iz grada, dok su muškarci ostali u gradu kako bi odigrali ključnu ulogu u zauzimanju Busovače. HVO je brzo reagirao. Vojno sposobni Bošnjaci u gradu su zarobljeni i odbijen je napad ABiH prema gradu. ABiH je u travnju nastavila napade, no Busovača se održala. HVO je imao velike gubitke, no ABiH nije postigla zadane ciljeve (Shrader, 2004: 175). Hrvati su posebno teško stradali u istočnom dijelu općine. Za vrijeme ovoga sukoba poginulo je 186 vojnika HVO-a i 78 civila, a prognano je 2.500 Hrvata. (Topalović, 2001: 117-118). U srpnju 1993. počinje napad ABiH na HVO na području općine Fojnica. HVO je uspio organizirati obranu jugoistočno od grada, no 15. srpnja dolazi do sloma obrane. Konačni slom dolazi 17. srpnja kada se većina vojnika i civila povukla. Sve to je rezultiralo da krajem godine na području općine Fojnica gotovo i nije ostalo Hrvata

(Marijan, 2016: 294). Prema izvještaju ECMM-a u Fojnici je ostalo samo 150 Hrvata, ali se i oni spremaju napustiti Fojnicu jer im Bošnjaci onemogućavaju prehranu (Shrader, 2004: 214). Na području općine Fojnica ubijena su 52 Hrvata u sedam naselja te općine, a svakako je najpoznatije ubojstvo gvardijana i vikara u franjevačkom samostanu u Fojnici (Praljak, 2006: 69-70). U Bugojnu je lokalni HVO uspio dugo očuvati mir s Bošnjacima. Ipak, 18. srpnja ABiH napada, a HVO se već za nekoliko dana borbi nalazi u okruženju. Konačni slom HVO doživljava 29. srpnja, kada se povlači preko srpskih položaja na Kupresu. Za vrijeme toga sukoba ABiH je ubila 110 civila i vojnih zarobljenika (Marijan, 2016: 302-303). Hrvati su protjerani, a privatna i crkvena imovina je minirana i spaljena. Isto se dogodilo i s bogatom knjižnicom iz Bugojna u kojoj je uništeno 10.000 knjiga. Posebno koban za Hrvate je bio nogometni stadion koji je pretvoren u logor za Hrvate iz kojega se mnogi nisu vratili (Kovačević, 2014: 242-243). U Kreševu su u početku Hrvati i Bošnjaci bili zajedno u HVO-u. Nakon nekoga vremena Bošnjaci izlaze iz HVO-a te prelaze u ABiH. 17. lipnja ABiH napada i zauzima selo Perin. Selo je spaljeno do temelja, a stanovnici Hrvati su protjerani prema Kreševu (Topalović, 2001: 167). U toj općini su borbe nastavljene sve do ožujka 1994. Veći dio je ostao pod nadzorom HVO-a (Marijan, 2018: 371-376). Za vrijeme toga sukoba ubijeno je šest civila Hrvata (Praljak, 2006: 78). U Kiseljaku HVO zauzima vojarnu 23. travnja. To je prva vojarna u ratu koju je osvojio HVO. Krajem siječnja i početkom veljače ABiH osvaja sjeverni dio općine te se prekida prometna veza s Busovačom. Protjerano je 450 Hrvata u Kiseljak, a kuće su im zapaljene (Trutina, Franjković, 2007: 232-233). Nakon toga, većina bitaka se seli na jug općine, a završit će 1994. u ožujku (Shrader, 2004: 213). U sukobu Hrvata i Bošnjaka na području te općine je poginulo 191 pripadnik HVO-a i 55 civila (Topalović, 2001: 158). Na području općine Novi Travnik srpske jedinice su 2. lipnja 1992. napale sela s većinskim hrvatskim stanovništvom na sjeverozapadu općine, no ubrzo su odbijeni od HVO-a. Veći sukob s ABiH počinje u listopadu 1992. i trajao je deset dana. HVO se povukao na 10% teritorija općine, dok je velik dio Hrvata iz ostatka općine završio u bošnjačkim i srpskim logorima (Mamuša, prema Franjković, 2007: 260-261). Za vrijeme sukoba je poginulo 199 vojnika HVO-a i 30 civila. Uništeno je mnogo kuća u vlasništvu Hrvata, ali i katoličkih sakralnih objekata. Najpoznatiji je primjer crkve sv. Ilije u Rostovu. U njoj su postrojbe ABiH čak držale stoku (Topalović, 2001: 258). HVO se na području Viteza našao u okruženju ABiH. Na području te općine su bile najkrvavije borbe u ratu između Hrvata i Bošnjaka (Marijan, 2016: 296). Veliki zločin u ratu Hrvata i Bošnjaka se dogodio u selu Ahmići. Selo je bilo idealno polazište za napad ABiH na HVO i bilo je legitimni vojni cilj. Ipak, prilikom napada izgubljena je kontrola nad situacijom i napad se pretvorio u

divljaštvo HVO-a u kojem su ubijani bošnjački civili bez obzira na dob i spol (Shrader, 2004: 147-150). U Vitezu je posebno tragičan ostao 10. lipnja 1993. Tada je ABiH ispalila pet granata na grad. Jedna od njih je pala i na dječje igralište koje se smatralo sigurnim. Poginulo je osmero djece. Na tom su se igralištu igrala hrvatska i bošnjačka djeca, no taj dan na igralište nije došlo nijedno bošnjačko dijete (Stipović, 2014: 128). Za vrijeme toga sukoba ubijeno je 169 civila i vojnih zarobljenika, a najmasovniji zločini su bili u Buhinim Kućama i Križančevu Selu (Praljak, 2006: 49-52).

U Zenici su rasle napetosti između HVO-a i ABiH koje su kulminirale otmicama nekih vodećih pripadnika HVO-a, no smatralo se da ipak ne će do većih sukoba između Hrvata i Bošnjaka. Ipak, 17. travnja ABiH napada i okružuje HVO. Već sljedeći dan ABiH postiže sve ciljeve protiv HVO-a. Razaranja i čišćenje hrvatskih sela oko Zenice je provedeno temeljito, a istodobno se hrvatske prognanike uvjeravalo da se mogu sigurno vratiti u svoje domove. Tim porazom HVO-a je cesta prema hrvatskoj enklavi u Žepču blokirana, dok je isto tako nestala svaka nazočnost HVO-a na području Zenice (Shrader, 2004: 181-184). Na području općine Zenica je u tom sukobu ubijeno 45 Hrvata u 9 naselja. Najviše ih je stradalo u naselju Šušanj, u kojem je ubijeno 15 Hrvata u lipnju 1993. (Praljak, 2006: 57-58). U svibnju 1993. dolazi do pogoršanja odnosa između Hrvata i Bošnjaka na području općine Kakanj. Do kraja svibnja su demolirani svi ugostiteljski objekti u vlasništvu Hrvata, a iz grada je iseljeno 1.000 Hrvata i Srba. Nakon niza provokacija, ABiH napala je HVO na istoku općine. Obrana HVO-a se brzo slama i već 13. lipnja napušta područje općine Kakanj i odlazi u Vareš (Marijan, 2018: 339-430). Tako je ABiH u vrlo kratkom vremenu uspjela protjerati 15.000 Hrvata iz općine Kakanj (Ivanković, 2003: 199). U tom su sukobu poginula 73 vojnika HVO-a i 61 civil (Topalović, 2001: 150). U Varešu je situacija s lokalnim Srbima bila mirna jer je HVO uspio postići dogovor s lokalnim Srbima da se razoružaju. Stanje mira se mijenja kada dolaze hrvatski prognanici iz Kaknja i bošnjački prognanici iz susjednoga Olova. Takav priljev ljudi je poremetio međunacionalne odnose domicilnoga stanovništva. Općina Vareš je gotovo u potpunosti bila okružena Bošnjacima te je bila lak zadatak za ABiH. U listopadu 1993. ABiH pokreće napad na HVO koji ni uz pomoć pojačanja iz Kiseljaka ne uspijeva zadržati položaje. Sve završava 3. studenoga kada je više od 12.000 Hrvata evakuirano iz Vareša preko srpskih položaja (Marijan, 2016: 294-296). HVO se uspio zadržati samo u naselju Daštansko (Ivanković, 2003: 200). U općini Vareš je za vrijeme toga sukoba ubijeno 35 Hrvata u tri naselja (Praljak, 2006: 85-86). Hrvati u Usori su se organizirali u 110. brigadu HVO-a. Ondje su se Hrvati našli u nezavidnoj situaciji jer ih je sa sjevera napadala VRS, a na

jugu su polako krenuli i pritisci ABiH da se uključe pod njihovo zapovjedništvo. Iako je zapovjedništvo HVO-a tražilo da Usora prekine savez s ABiH, to se ipak nije dogodilo. Savez s ABiH je ostao, a brigada se uspjela oduprijeti pokušajima Bošnjaka da izađe iz sastava HVO-a i pripoji se ABiH (Marijan, 2018: 425-427). Tu malu hrvatsku enklavu su Srbi napadali svom snagom s ogromnom tehnikom, ali su im naneseni veliki gubitci i neki od najtežih poraza u ratu (Ivanković, 2003: 267). 25. svibnja 1992. Srbi iz Teslića napadaju Komušinu i naselja s većinskim stanovništvom na jugoistoku općine Teslić. Obrana se slama 11. kolovoza, a HVO se povlači prema Žepču (Marijan, 2016: 239). Hrvati iz Žepča, Maglaja i Zavidovića su se organizirali kroz 111. brigadu HVO-a. Od 15. travnja Žepče je odsječeno od ostatka hrvatskih snaga te se nalazi u okruženju. U Žepče su izbjegli mnogi Hrvati i Srbi koji su bili maltretirani u Zenici. Kada je postalo jasno da se rasplamsava rat između Bošnjaka i Hrvata, HVO u Žepču se našao u nezgodnom položaju jer je bio okružen srpskim i bošnjačkim snagama. HVO se odlučio za prekid vatre i određenu suradnju sa Srbima kako bi što spremnije dočekali napad ABiH. 24. lipnja je počeo sukob, a 30. lipnja HVO uz pomoć srpskih tenkova zauzima Žepče (Marijan, 2018: 377-380). U sljedećim mjesecima se nastavljaju jaki napadi i protunapadi obje strane, no HVO uspješno zadržava područje između Žepča, Zavidovića i Maglaja (Marijan, 2016: 299-300). Na području općina Žepče, Zavidovići i Maglaj ubijeno je 449 hrvatskih vojnika i 122 hrvatska civila. Protjerano je i izbjeglo više od 7.000 Hrvata iz ove tri općine (Topalović, 2001: 103).

Već u ožujku 1992. formirane su prve postrojbe HVO-a na tuzlanskom području, krajem travnja počinju prvi sukobi s JNA. U svibnju se s prostora Tuzle, Živinica, Banovića, Lopara i Lukavca formira 115. brigada HVO-a. Brigada je stala pod hrvatski stijeg te je jasno dala do znanja Bošnjacima i Srbima da su i Hrvati vojni faktor na ovom području (Mišić, prema Franjković, 2007: 290-292). Ta se brigada nalazila na području s dominantnom bošnjačkom većinom stanovništva te je dobro surađivala s ABiH. Brigada je držala 10 kilometara crte prema snagama bosanskih Srba. Krajem 1993. ta brigada dobiva ultimatum da pređe u sastav ABiH milom ili silom. Hrvati nisu pristali na tu ucjenu u kojoj bi izgubili svoj identitet te su rasformirali svoju brigadu (Marijan, 2018: 423-424).

Krajem veljače Srbi prekrajanjem općine osnivaju *Općinu srpskoga naroda Bosanski Brod*. To je bila najava oružanoga sukoba koji je počeo već 3. ožujka. Srpske snage su probale zauzeti most na Savi, ali su ih lokalne hrvatske snage odbile. Borbe su se nastavile i u idućim danima, a sve to je uzrokovalo egzodus 2.000 nesrpskih civila prema Hrvatskoj (Marijan,

2020: 55-60). Početkom svibnja hrvatske snage prelaze u ofenzivu te oslobađaju cijelo područje općine Bosanski Brod (Marijan, 2016: 244-245). Srpske snage su od srpnja opet napadale to područje, a 6. listopada su konačno zauzele Bosanski Brod (Marijan, 2020: 129). Za vrijeme tih borbi na području općine Bosanski Brod je poginulo ili ubijeno 233 Hrvata (Zovak, 2009: 517). 3. svibnja srpske snage zauzimaju Doboju. Doboju je bio od velike prometne važnosti za Srbe. Bošnjaci i Hrvati su pobjegli na teritorij koji nije bio pod nadzorom srpskih snaga (Zovak, 2009: 203). Hrvati u Bosanskoj Posavini su znali da će ratni vihor iz Hrvatske uskoro doći i do njih. U jesen 1991. na području općine Derventa Srbi ugrožavaju povezanost Dervente s Bosanskim Brodom te se povećava napetost između Hrvata i Srba. Hrvati kao odgovor osnivaju krizni stožer te ustrojavaju postrojbe u selima s većinskim hrvatskim stanovništvom (Duspara, prema Franjković, 2007: 193-195). Derventa je jedina općina u Bosanskoj Posavini koja je imala vojarnu s garnizonom JNA. Najžešće borbe su se vodile oko vojarnu u Derventi. 26. travnja hrvatske snage konačno osvajaju vojarnu, a time i samu Derventu. Nakon toga, hrvatska obrana se utvrđuje u gradu i u selima s većinskim hrvatskim stanovništvom. Početkom lipnja počinje srpska vojna operacija *Koridor*. U sklopu te operacije 4. srpnja pada Derventa, a početkom kolovoza se i posljednje hrvatske snage povlače na područje općine Bosanski Brod (Marijan, 2020: 67-69). U borbama na području općine Derventa poginulo je 338 vojnika HVO-a i HV-a te 64 civila (Zovak, 2009: 517). Na području općine Odžak su prevladavale hrvatsko-bošnjačke snage. Stanovništvo sela s većinskim srpskim stanovništvom je pozvano da preda naoružanje. Oni to odbijaju te se povlače u Novi Grad u kojem organiziraju obranu, ali se brzo nalaze u okruženju hrvatsko--bošnjačkih snaga te se predaju (Zovak, 2009: 198-199). Krajem lipnja i početkom srpnja srpske snage žestoko napadaju područje općine Odžak. Hrvatsko-bošnjačke snage su se povukle s civilima u Hrvatsku u velikoj panici. 16. srpnja srpske snage su potpuno ovladale cijelom općinom Odžak (Marijan, 2020: 120-123). U borbama na području te općine je poginulo 106 vojnika HV-a i HVO-a, a stradalo je i 59 hrvatskih civila. 10. travnja 1992. JNA uz pomoć lokalnih Srba bez većih borbi zauzima Modriču. Hrvati i Bošnjaci su odgovorili blokadom grada (Zovak, 2009: 187). Hrvatske snage nakon višednevnih borbi oslobađaju 29. svibnja Modriču i presijecaju srpski koridor (Marijan, 2020: 80-81). U sklopu operacije *Koridor* srpske snage opet osvajaju Modriču, a hrvatske snage su potisnuli na sjever prema Odžaku (Marijan, 2016: 248). Na području općine Modriča poginula su 134 vojnika HVO-a i HV-a, a ubijeno je 26 hrvatskih civila (Zovak, 2009: 518). U općini Orašje se Srbi krajem ožujka naoružavaju i organiziraju u nekoliko sela na jugozapadu općine. Krajem travnja napadaju tri sela s većinskim hrvatskim stanovništvom u jugoistočnom dijelu općine. Sela su

uništena, a ubijeno je 25 civila Hrvata. U listopadu 1992. HVO vraća okupirana sela pod svoju kontrolu. Stanje se ne mijenja do svibnja 1995. kada VRS počinje operaciju *Osveta* u kojoj žestoko napada Orašje. VRS doživljava totalni slom uz goleme gubitke, a situacija u toj općini se više ne mijenja do kraja rata (Živković, prema Franjković, 2007: 269-271). 7. svibnja 1992. srpske snage zauzimaju grad Brčko. Sedam dana je srpska vojska etnički čistila grad Brčko. Silom je protjerano bošnjačko i hrvatsko stanovništvo, a dobar dio je završio u srpskim logorima i sabirnim centrima gdje su mučeni (Zovak, 2009: 209). Dan kasnije srpske snage su napale sela Laništa i Ulice. U tom su napadu ubijena 32 civila Hrvata. Nakon toga pokolja se ozbiljnije ustrojava 108. brigada HVO-a te se utvrđuje bojišnica prema Srbima (Ivanković: 2003: 74-76). Tijekom rata između Hrvata i Bošnjaka na brigadu su bili izvršeni snažni pritisci. Zapovjedništvo HVO-a je tražilo da brigada prijeđe na srpsku stranu te da se bori protiv ABiH, dok je ABiH tražila prelazak pod svoje zapovjedništvo. Brigada je ipak odoljela svim pritiscima te je ostala integralni dio HVO-a (Marijan, 2018: 427). U Brčkom je poginulo 111 pripadnika HV-a i HVO-a, a stradalo je i 69 civila Hrvata (Zovak, 2009: 517). Lokalni SDS u Šamcu priopćava Hrvatima i Bošnjacima da je donesena odluka o osnivanju *Srpske opštine Šamac*. U sastav ove općine bi ušla gotovo cijela prijeratna općina Bosanski Šamac, a 11.000 Hrvata i Bošnjaka bi trebalo iseliti. Taj se cilj počinje ostvarivati već 17. travnja kada srpske snage osvajaju Bosanski Šamac, a nesrbi se uhićuju. U sljedećim danima srpske snage osvajaju još nekoliko sela, a hrvatski prognanici bježe prema Domaljevcu. Ubijaju se civili koji nisu uspjeli pobjeći, a logoru u Crkvini je 7. svibnja ubijeno 16 Hrvata i Bošnjaka. HVO se uspio održati u Domaljevcu, Baziku i dijelu Grebnica na sjeveroistoku općine. Srpske snage će bez uspjeha ta naselja napadati sve do lipnja 1995 (Kesić, prema Franjković, 2007: 207-213). Općina Gradačac je zadnje područje u Bosanskoj Posavini u kojoj je počeo rat. Tu je krajem travnja 1992. bilo organizirano 800 Hrvata i 4.000 Bošnjaka za obranu općine. U narednim mjesecima srpske snage su zauzele sjeveroistočni dio općine, a HVO se povukao bliže Gradačcu. Najintenzivnije borbe su trajale do kraja godine. Na području općine Gradačac poginulo je 93 vojnika HV-a i HVO-a i 10 civila (Zovak, 2009: 518).

Već u rujnu 1991. hrvatski narod u općini Bihać se organizirao u seoske straže. Na tom području je HVO u studenom 1992. ustrojen kao samostalna postrojba koja je bila u koordinaciji i suradnji s ABiH. Ondje su se ove dvije vojske zajedno borile protiv Srba, no bilo je trzavica i među saveznicima. Tako je u ožujku 1995. pod nerazjašnjenim okolnostima nestao zapovjednik HVO-a Bihać Vlado Šantić. Za taj nestanak je odgovoran 5. korpus

ABiH. Na ovom je području poginulo 67 pripadnika HVO-a, a naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom su doživjela veliku materijalnu štetu od granatiranja (Grgić, prema Franjković, 2007: 168-172). 1992. srpske snage su zauzele općinu Sanski Most. Srpska demokratska stranka je izdala priopćenje u kojem je rečeno da nesrbi moraju napustiti Sanski Most ili će biti ubijeni. Ti prognanici su morali potpisati da se odriču svoje imovine (Vulliamy, 2017: 88-89).

Preostali Hrvati u Sarajevu dijelili su sudbinu svih ostalih stanovnika Sarajeva. Glad i slaba opskrba za život potrebnih namirnica je bila svakodnevnica. Nada u bolju budućnost je ipak postojala. Ona se najviše očitovala kroz vrhbosanskoga nadbiskupa Vinka Puljića. Njegov ostanak u razorenom Sarajevu je bio poticaj i običnom stanovništvu da izdrži (Katz, 2007: 269-270). HVO je u Sarajevu djelovao kroz brigadu HVO-a *Kralj Tvrtko*. Brigada je imala oko 2.000 ljudi i djelovala je na položaju prema Srbima. U ožujku 1993. u Sarajevu je ostalo još oko 25.000 Hrvata koji su počeli osjećati posljedice zategnutih odnosa Hrvata i Bošnjaka. Brigada se požalila glavnom stožeru HVO-a da se vojnici brigade maltretiraju i da se vrše pritisci da se brigada preustroji u ABiH. 6. studenoga bošnjačke snage napadaju središte brigade i zarobljavaju čelne ljude. Otpora nije bilo, a brigada je promijenila ime i ušla u sastav ABiH (Marijan, 2018: 421-423).

Srpske snage su krajem svibnja 1992. napale područje općine Prijedor te ga brzo zauzimaju. Ubrzo se formira nekoliko koncentracijskih logora od kojih je najzloglasniji bio u Omarskoj. Osvajanje je završeno sredinom srpnja napadom na jugoistočni dio općine. Veći dio ljudi je odveden u Omarsku i slične logore. Prilikom čišćenja područja općine Prijedor ubijeno je 3.173 Hrvata i Bošnjaka. Isto tako, ubijeno je i 102 bošnjačke i hrvatske djece (Medić, 2019: 445).

Nad Hrvatima i Bošnjacima s područja Banje Luke je provedeno etničko čišćenje. To se najčešće radilo tako da ih se ostavi bez ikakve egzistencije. Tako je krajem 1994. od 32.000 Hrvata i Bošnjaka ostalo raditi njih samo 400. Na svim područjima su nesrbi dobivali otkaze. Tako je od 500 nesrba koji su radili u srednjoškolskom obrazovanju, ostalo njih samo 6. Taj pritisak na Hrvate i Bošnjake je nastavljen tako što su minirani ugostiteljski objekti u njihovu vlasništvu. Tako je počela epidemija odlazaka iz Banje Luke, a popisi onih koji čekaju svoj red za odlazak su bili sve duži (Osmančević, 1995: 59-61). 11. lipnja je počeo srpski napad na područje Kotor Varoši. Branitelji su se uspjeli održati u nekoliko sela u okolici gradića, ali su

se predali nakon četiri mjeseca u okruženju. Hrvatski civili su bili maltretirani, istjerivani iz kuća, a mnogi su ubijeni. Prognano je oko 13.000 Hrvata, a oni koji su ostali su pretrpjeli izživljavanja i zastrašivanja. Nakon *Oluje* je konačno protjerano i ono malo Hrvata što ih je ostalo. 27. kolovoza 1995. pod prijetnjom smrti je posljednji franjevac na području općine morao pokupiti preostale vjernike i odvesti ih na teritorij Hrvatske (Pranjković, 2013: 153-154).

5. Sadašnje brojčano stanje Hrvata i usporedba s prijeratnim brojčanim stanjem

Prema popisu stanovništva iz 2013. u Bosni i Hercegovini je živjelo 4.377.033 stanovnika. 1.769.592 Bošnjaka, 1.086.733. Srba, 544.780 Hrvata te 130.054 ostalih. Sva tri konstitutivna naroda bilježe manji broj ljudi nego 1991. Bošnjaka je manje za 133.364, Srba za 279.371, a Hrvata za 216.072. Udjel Bošnjaka u ukupnom stanovništvu je narastao za gotovo 7% te danas čine apsolutnu većinu od 50.1% stanovništva, udjel Srba u ukupnom stanovništvu je ostao gotovo nepromijenjen te iznosi 30.8% stanovništva, dok je udjel Hrvata smanjen za 2% te iznosi 15.4% stanovništva. U Federaciji Bosne i Hercegovine je 2013. popisano 1.562.372 Bošnjaka, 497.880 Hrvata i 56.550 Srba. Broj Bošnjaka se povećao za 143.110 ili 10.1%, Hrvata je manje za 95.588 ili 16.1%, dok je Srba manje za 419.316 ili 88.1%. Udjel Bošnjaka u ukupnom stanovništvu se povećao za 18.1% te je 2013. iznosio 70.4% stanovništva. Udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je blago narastao za 0.5% stanovništva te je 2013. iznosio 22.4% stanovništva. Udjel Srba u ukupnom stanovništvu je drastično pao za 15.1% te je 2013. iznosio 2.5% stanovništva. U Republici Srpskoj je 2013. popisano 1.001.299 Srba, 171.839 Bošnjaka te 29.645 Hrvata. Broj Srba se povećao za 128.689 ili 14.7%, Bošnjaka je manje 269.238 ili 61%, dok je Hrvata manje 114.484 ili 79.4%. Udjel Srba u ukupnom stanovništvu je narastao za 29.5% te je 2013. iznosio 81.5%

stanovništva. Udjel Bošnjaka je manji za 14% te je 2013. iznosio 14% stanovništva. Udjel Hrvata je pao za 6.8% te je 2013. iznosio 2.4% stanovništva.¹⁸

5.1 Sadašnje brojčano stanje Hrvata u Federaciji Bosne i Hercegovine

U Zapadnohercegovačkoj županiji nije bilo bliskoga ratnoga sukoba te je hrvatsko stanovništvo ondje činilo neupitnu većinu stanovništva. 2013. je ondje popisano 93.725 Hrvata, što je 7.561 Hrvat više nego 1991. U toj županiji Hrvati čine 99% stanovništva.¹⁹

U Hercegovačko-neretvanskoj županiji je također zabilježen porast broja Hrvata. Na području novonastale općine Ravno broj Hrvata se gotovo utrostručio. Tako je to postala općina s većinskim hrvatskim stanovništvom, dok su prije rata većinu stanovništva činili Srbi. Ondje Hrvati čine 82% ukupnoga stanovništva. U Neumu je također povećan broj Hrvata za 751 te Hrvati danas čine 98% ukupnoga stanovništva. Isto tako, Hrvata je više i u općini Čapljina. Broj Hrvata je narastao za 5.569 te ih je 2013. popisano 20.538 s udjelom u stanovništvu nešto manjim od 79%. U općini Čitluk je također zabilježen veći broj Hrvata nego prije rata. Tako je u općini Čitluk živjelo 3.077 Hrvata više nego 1991. Na širem području Mostara broj Hrvata je također narastao. Iako je ABiH od Hrvata gotovo u potpunosti etnički očistila područje te općine istočno od Neretve, broj Hrvata u toj općini se povećao za 8.309. Tako je 51.216 popisanih Hrvata iz 2013. činilo nešto više od 48% stanovništva, dok su Bošnjaci također narasli na 44%. I u gradu Mostaru koji je podijeljen na zapadni dio u kojem su većina Hrvati i istočni dio u kojem su većina Bošnjaci, Hrvati čine većinu stanovništva s 49%, dok je Bošnjaka 43%. Općina Stolac je još jedna od općina u kojoj je broj Hrvata narastao na popisu iz 2013. Broj Hrvata se povećao za 2.935 te su 2013. činili 59% stanovništva. Bošnjaci koji su prije rata bili većina, pali su na 38%. U velikoj većini okolnih naselja su Hrvati većina stanovništva, dok su u gradu većina Bošnjaci, a Hrvati čine 23% stanovništva gradića Stoca. Nešto je drugačija situacija na sjeveru u Jablanici. Hrvata je manje za gotovo tri četvrtine. Većina Hrvata je ostala u nekoliko naselja na istoku općine te su i dalje većina u naselju Doljani gdje predstavljaju 60% stanovništva. U općini Prozor je pao broj Hrvata za 1.557. Iako je broj Hrvata pao, povećao se njihov udjel u

¹⁸ <http://www.statistika.ba/> (Pristupljeno 2. srpnja 2021.).

¹⁹ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19400> (Pristupljeno 2. srpnja 2021.).

ukupnom stanovništvu sa 62% na 75%. I općinsko središte Prozor je promijenilo etničku strukturu. Hrvati su postali većina sa 66%, dok su Bošnjaci pali na 33% stanovništva.²⁰

Hercegbosanska županija je još jedna županija u kojoj je 2013. bilo više Hrvata nego 1991. Tako je 2013. ovdje živjelo 5.053 Hrvata više nego 1991. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u Livnu i Tomislavgradu, postali su većinsko stanovništvo u općini Kupres, dok su u općinama Drvar, Glamoč i Bosansko Grahovo Srbi i dalje većinsko stanovništvo. Također, udjel Hrvata na razini županije se povećao s 52% na 77%. U općini Tomislavgrad je povećan broj Hrvata za 3.030 te je njihov broj u ukupnom stanovništvu narastao na 92%. Isto tako, u samom Tomislavgradu je došlo do povećanja broja Hrvata te čine veliku većinu od 82% stanovništva gradića. Na sjeveru, u općini Livno, broj Hrvata je pao za 50. Iako je broj Hrvata neznatno pao, narastao je njihov udjel u ukupnom stanovništvu na 86% stanovništva. Osim toga, i grad Livno je postao grad s većinskim hrvatskim stanovništvom s udjelom od 62% Hrvata u stanovništvu grada, dok su Bošnjaci blago pali na 33%. U Kupresu je poslije rata narastao broj Hrvata za 662 te se povećao i njihov udjel u ukupnom stanovništvu s 43% na 89%. Gradić Kupres je prije rata imao srpsku većinu stanovništva, dok su Hrvati nakon rata gotovo jedino stanovništvo s udjelom od 95% stanovništva. U općini Glamoč su Srbi ostali većinsko stanovništvo, no uvelike je narastao broj Hrvata. Prije rata ondje gotovo i nije bilo Hrvata, no njihov broj se povećao za 722 Hrvata, što znači da se prijeratni broj Hrvata gotovo upeterostručio. Gotovo svi Hrvati žive u samom Glamoču te su tu većinsko stanovništvo koje čini 40% stanovništva gradića. U cijeloj općini Hrvati čine 24% stanovništva. U Bosanskom Grahovu je malobrojna hrvatska zajednica narasla za 167 Hrvata. Većinom su koncentrirani u pet manjih naselja južno od Bosanskoga Grahova te čine 16% stanovništva općine. Na sjeveru županije u Drvaru je 520 Hrvata više nego prije rata. To je povećanje za gotovo sedamnaest puta jer u toj općini gotovo i nije bilo Hrvata prije rata. Hrvati čine 8% stanovništva općine Drvar, a gotovo svi žive u samom Drvaru u kojem čine 14% stanovništva.²¹

Županija Središnja Bosna je jedna od županija gdje je broj Hrvata značajnije pao u odnosu na 1991. Hrvata je manje za 33.867. Danas Hrvati čine 38% stanovništva u toj županiji. Ostali su većina u svim općinama u kojima su bili većinsko stanovništvo i prije rata, s iznimkom Novoga Travnika u kojem su danas većinsko stanovništvo Bošnjaci.

²⁰ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19600> (Pristupljeno 2. srpnja 2021.).

²¹ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19300> (Pristupljeno 2. srpnja 2021.).

Najznačajniji pad Hrvata bilježi općina Bugojno. Hrvata je manje za 10.264 te je njihov udjel pao s 34% na 18% stanovništva općine. Danas ih u općini Bugojno živi 5.767. Ostali su većinsko stanovništvo u nekoliko manjih naselja u okolici Bugojna, dok u samom Bugojnu Hrvati čine 16% stanovništva. I nešto južnije, u općini Gornji Vakuf – Uskoplje je pao broj Hrvata. Na zadnjem popisu ih je manje za 2.046 te njih 8.660 čini 41% stanovništva općine. U gotovo svim ruralnim naseljima je broj Hrvata pao, no situacija je drugačija u gradiću Gornjem Vakufu–Uskoplju. Tu se broj Hrvata značajnije povećao te su Hrvati tijesno postali većinsko stanovništvo toga gradića. Gradić je podijeljen etničkom linijom na hrvatski i bošnjački dio. Hrvati čine 50%, dok su Bošnjaci na 47% stanovništva gradića Gornjega Vakufa–Uskoplja. Osim većine u gradu, Hrvati su većinsko stanovništvo u još 16 ruralnih naselja općine. U općini Fojnica se broj Hrvata gotovo prepolovio. Hrvata je manje za 2.959 te ih je 2013. popisano 2.664. Isto tako, njihov je udjel u ukupnom stanovništvu pao s 41% na 30% stanovništva. Većina Hrvata živi u jugoistočnom dijelu općine te u samoj Fojnici u kojoj je udjel Hrvata pao na 26% stanovništva. U 15 naselja Hrvati čine većinu stanovništva. U susjednom Kiseljaku je situacija znatno bolja za brojčano stanje Hrvata. Broj Hrvata je pao za 727, no udjel Hrvata je narastao s 52% na 57% stanovništva općine. 11.823 Hrvata je 2013. činilo većinsko stanovništvo u 40 naselja koja se nalaze na području cijele općine. Ipak, najviše se Hrvata nalazi u samom naselju Kiseljak. Tu je broj Hrvata narastao te čine 80% stanovništva. U općini Busovača je 2013. popisano 8.873 Hrvata, što je 220 manje nego 1991. Ipak, njihov udjel u stanovništvu je porastao na gotovo 50%. Najviše se povećao broj Hrvata u gradiću Busovača, u kojem Hrvati čine 66% stanovništva. Osim u Busovači, Hrvati su većinsko stanovništvo u još 20 manjih naselja. Jedina općina u ovoj županiji koja bilježi porast Hrvata nakon rata je Vitez. 2013. je popisano 14.350 Hrvata, što je za 1.675 više nego 1991. Udjel Hrvata u stanovništvu je skočio na gotovo 56%. Iako Hrvata na krajnjem sjeveru općine više gotovo da i nema, povećao se njihov broj u južnijem dijelu, a najviše u samom Vitezu u kojem Hrvati čine 62% stanovnika. U Novom Travniku je 2013. popisano 11.002 Hrvata što je 1.160 Hrvata manje nego 1991. Neovisno o tom, povećao se ukupni udjel Hrvata na 46%. Isto tako se povećao i broj Bošnjaka na 51% pa su oni nakon rata postali većinski narod u toj općini. Hrvati su većinsko stanovništvo u 19 naselja, no veću su brojnost očuvali samo u Novom Travniku gdje čine 54% stanovništva te u naseljima istočno od toga gradića. Na sjeveru u općini Travnik su Hrvati prošli znatno gore. 2013. ih je popisano 15.102, što predstavlja 10.648 Hrvata manje nego 1991. Zbog toga su Hrvati pali s 37% na 28% stanovništva. Najveća koncentracija Hrvata se nalazi zapadno od Travnika u nekoliko manjih naselja te na jugoistoku općine. 28 naselja ima većinsko hrvatsko stanovništvo, dok u gradu

Travniku Hrvati čine 19% stanovništva. U općini Jajce su za vrijeme rata gotovo svi Hrvati i Bošnjaci bili prognani. Tako ih je 2013. popisano 12.555, što je 3.235 manje nego 1991. Neovisno manjem broju, Hrvati su narasli s 36% na 46% ukupnoga stanovništva, dok su Bošnjaci također narasli na 49%. Najviše se Hrvata nalazi u nešto sjevernijem dijelu općine te gradu Jajcu. Tu se značajnije povećao broj Hrvata te su tijesna većina u gradu s 46% stanovništva. Bošnjaka je u samom Jajcu samo 6 manje. Osim grada, Hrvati su većinsko stanovništvo u 21 naselju. U općini Dobretići Hrvati su gotovo jedino stanovništvo. No u toj maloj općini je popisano 1.626 Hrvata, što znači da ih je 2013. bilo gotovo tri puta manje nego 1991. Općina je sastavljena od 18 manjih naselja te nijedno naselje nema više od 300 stanovnika.²²

U Zeničko-dobojskoj županiji se broj Hrvata prepolovio. 2013. je popisano 43.819 Hrvata, što znači da ih je 47.783 manje nego na popisu iz 1991. te čine 12% stanovništva. Najveći pad je zabilježen na području Zenice u kojoj je 2013. popisano 8.279 Hrvata koji čine nešto manje od 8% stanovništva.. To je 14.231 Hrvat manje nego 1991. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u četirima manjim naseljima. Dva se nalaze istočno, dok su dva zapadno od Zenice. U gradu Zenici je popisano 6.746 Hrvata koji čine nešto manje od 10% stanovništva grada. U općini Kakanj je 2013. popisano 2.973 Hrvata. To je 13.863 Hrvata manje nego 1991. I udjel u ukupnom stanovništvu je pao s 30% na 8%. Ostalo je 12 manjih naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom istočno od Kaknja, no većina njih nema ni 100 stanovnika. Najbolji primjer je selo Poljani koje je 1991. imalo 1.325 stanovnika od kojih su 92% bili Hrvati. 2013. Poljani imaju 63 stanovnika od kojih su većina Bošnjaci. U gradu Kaknju Hrvati čine 8% stanovništva. U susjednoj općini Vareš Hrvati više nisu većinsko stanovništvo. Broj Hrvata se smanjio za 6.196 te ih je 2013. popisano 2820. Isto tako, i njihov udjel u ukupnom stanovništvu je pao na 32%. O toj općini se i dalje nalaze 32 naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom u sjevernijem dijelu općine, no samo jedno ima više od 100 stanovnika. I u gradiću Varešu Hrvati više nisu većinsko stanovništvo jer je njihov broj pao na 43%, dok je broj Bošnjaka narastao na 46% stanovništva. U općini Žepče Hrvati su ostali većinsko stanovništvo. Popisano ih je 17.801, što je samo 115 manje nego 1991. te se udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu općine povećao na 59%. Hrvati su većinsko stanovništvo u 30 od 41 naselja. Bošnjaci prevladavaju južno od Žepča, dok su Hrvati većinsko stanovništvo u svim ostalim dijelovima općine. U gradiću Žepču se povećao broj

²² <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19100> (Pristupljeno 4. srpnja 2021.).

Hrvata na 48%, ali su Bošnjaci ostali većinsko stanovništvo s 49% stanovništva. Zapadnije u općini Zavidovići je broj Hrvata manji za gotovo dvije trećine. Tako je Hrvata manje za 2.225 te ih je 2013. popisano 1.204, s udjelom od 3% u ukupnom stanovništvu. Većinsko su stanovništvo u dva manja naselja te čine 9% stanovništva samih Zavidovića. U općini Maglaj je 2013. bilo 2.040 Hrvata koji su činili 9% stanovništva te općine. Ondje je broj Hrvata manji za 1.555 nego 1991. Hrvati su ostali većina tek u 4 naselja u zapadnom dijelu općine. U općini Tešanj je 2013. popisano 1.462 Hrvata koji su činili 3% stanovništva te općine. U toj je općini broj Hrvata manji za 2.007 nego 1991. U samo su 3 manja naselja na sjeveru općine Hrvati većinsko stanovništvo. I u općini Usora je broj Hrvata pao, no tu su se Hrvati uspjeli zadržati u nešto većem broju nego u susjednim općinama pa je tako 2013. popisano 6.095 Hrvata. Iako je 1.372 Hrvata manje nego 1991., tu je njihov udjel u ukupnom stanovništvu narastao na 92% te su većinsko stanovništvo u svih 12 naselja u općini. U općini Visoko na jugu županije je 2013. popisano 576 Hrvata koji čine nešto malo više od 1% stanovništva općine. Ondje je 1.296 Hrvata manje nego 1991. te su od pet naselja u kojima su 1991. bili većinsko stanovništvo ostali većina u samo jednom manjem naselju. U susjednoj općini Breza je 2013. popisano 314 Hrvata koji čine 2% stanovništva. To je 535 Hrvata manje nego 1991. U nešto većem broju se nalaze u samom gradiću Brezi u kojem Hrvati čine 9% stanovništva.²³

U Sarajevskoj županiji se broj Hrvata također prepolovio. 2013. je popisano 17.520 Hrvata, što je 16.960 manje nego 1991. Isto tako, i udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je pao na 4%. U svim općinama te županije Bošnjaci su većinsko stanovništvo. Prema popisu iz 2013. u općini Ilijaš je popisano 380 Hrvata koji čine 2% stanovništva. To je 1.356 Hrvata manje nego 1991. Najviše Hrvata je popisano u samom Ilijašu, u kojem Hrvati čine 4% stanovništva. U Vogošći je 2013. popisano 321 Hrvat, s udjelom od 2% u stanovništvu općine. Ondje je 750 Hrvata manje nego 1991. U 5 Sarajevskih općina koje čine grad Sarajevo popisano je 16.634 Hrvata koji čine 5% stanovništva toga grada. I ondje se broj Hrvata gotovo prepolovio pa ih je 14.292 manje nego 1991. Najveći udjel u ukupnom stanovništvu Hrvati čine u općini Novo Sarajevo te predstavljaju 7% stanovništva.²⁴

U Tuzlanskoj županiji je pad Hrvata bio nešto manji. 2013. je popisano 23.592 Hrvata, a to je 10.450 Hrvata manje nego 1991. Udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je pao na 5%. Na sjeveru županije u općini Gradačac je 2013. bilo 918 Hrvata s udjelom od 2% u ukupnom

²³ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=18900> (Pristupljeno 4. srpnja 2021.).

²⁴ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19000> (Pristupljeno 5. srpnja 2021.).

stanovništvu. Ovdje je 1.916 Hrvata manje nego 1991. Nešto veća koncentracija Hrvata nalazi se tek u dva manja naselja. U općini Srebrenik je 2013. bilo 1.968 Hrvata s udjelom od 5% u stanovništvu općine. Ovdje je 786 Hrvata manje nego 1991. Na području te općine se nalaze četiri naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom, od kojih jedno ima više od 1.000 stanovnika. Popis iz 2013. je pokazao da u općini Lukavac živi 1.524 Hrvata. To je 635 Hrvata manje nego 1991. Gotovo svi Hrvati žive na istoku općine u većim naseljima Bistarac Gornji i Bistarac Donji. U Bistarcu Donjem su Hrvati većinsko stanovništvo, dok u Bistarcu Gornjem Hrvati čine 31% stanovništva. U novonastaloj općini Čelić 2013. popisana su 843 Hrvata. To su 363 Hrvata manje nego 1991. pa je tako i udjel Hrvata pao na 8% stanovništva. Hrvati isključivo žive u selima Drijenča i Bučje te su u ta dva naselja i većinsko stanovništvo. Na području grada Tuzle se nalazi najviše Hrvata u ovoj županiji. 2013. je ovdje popisano 15.396 Hrvata koji čine 14% stanovništva. To je 5.000 Hrvata manje nego 1991. Unatoč tomu padu, Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u 31 naselju te općine. Ta naselja polukružno okružuju Tuzlu. U samom gradu Tuzli je broj Hrvata ostao gotovo isti pa tako Hrvati čine 8% stanovništva toga grada. U Živinicama je 2013. popisano 2.508 Hrvata s udjelom od 4% u stanovništvu. To je 1.468 Hrvata manje nego 1991. Najviše Hrvata je popisano u samim Živinicama gdje čine 8% stanovništva te u nekoliko naselja oko Živinica u kojima se nalazi nešto veći broj Hrvata.²⁵

U Županiji Posavskoj je 2013. popisano 33.600 Hrvata. Iako je ovdje broj Hrvata manji za 8.350, njihov udjel u ukupnom stanovništvu je narastao na 77% stanovništva te su ostali većina u sve tri općine u županiji. U općini Odžak su za vrijeme rata gotovo svi stanovnici Hrvati i Bošnjaci bili prognani. To je rezultiralo time da je 2013. bilo 4.440 Hrvata manje nego 1991. Tako je 2013. popisano 11.620 Hrvata s udjelom od 62% stanovništva općine Odžak. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u gotovo svim ruralnim naseljima. U samom Odžaku su većinsko stanovništvo ostali Bošnjaci, dok je blago narastao udjel Hrvata na 20%. U općini Domaljevac-Šamac 2013. su popisana 4.634 Hrvata. To je 1.554 Hrvata manje nego 1991., no udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je narastao na 97%. U općini Orašje je 2013. bilo 17.345 Hrvata koji su činili 87% stanovništva općine. Svako naselje te općine bilježi manjak stanovništva, pa je tako 2.626 Hrvata manje nego 1991. Sva naselja općine, osim Orašja, imaju većinsko hrvatsko stanovništvo. U Orašju su Bošnjaci ostali

²⁵ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=18800> (Pristupljeno 5. srpnja 2021.).

većinsko stanovništvo, no poprilično je narastao broj Hrvata. Tako su 2013. u samom naselju Orašju Hrvati činili 37% stanovništva.²⁶

U Unsko-sanskoj županiji je isto tako smanjen broj Hrvata. Ondje se prijeratni broj Hrvata prepolovio. Tako je 2013. u toj županiji bilo 5.073 Hrvata koji su činili 2% stanovništva, što je 5.120 Hrvata manje nego na popisu iz 1991. Najveći broj Hrvata u toj županiji živi u općini Bihać. 2013. ih je ondje popisano 3.265, s udjelom od 6% u ukupnom stanovništvu. Ondje gotovo svi Hrvati žive u samom Bihaću u kojem ih je nešto više od 3.000 te čine 8% stanovništva grada. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo i u 4 manja naselja zapadno od Bihaća, no tu je isto pao broj stanovnika te tu ne živi više od 200 ljudi. Veliki pad broja Hrvata bilježi i općina Sanski Most. Ondje je zabilježen pad od 2.505 Hrvata između dva popisa, što znači da je 2013. popisano 720 Hrvata s udjelom od nešto manje od 2% u ukupnom stanovništvu. Tek je nešto veći broj Hrvata ostao u Sasini u kojoj je popisano manje od 300 stanovnika većinom Hrvata te u susjednom naselju Poljak u kojem 130 Hrvata čini 27% stanovništva naselja.²⁷

5.2. Sadašnje brojučano stanje Hrvata u Republici Srpskoj

U Prijedorskoj regiji je 2013. bilo 5.843 Hrvata manje nego 1991. Na popisu iz 2013. su ondje popisana 2.464 Hrvata s udjelom od 2% u stanovništvu te regije. U novonastaloj općini Oštra Luka je ostalo samo 165 Hrvata, što je 930 Hrvata manje nego na popisu iz 1991. Prema popisu iz 2013. Hrvati ondje čine 6% stanovništva. Većinsko su stanovništvo u samo tri manja naselja, od kojih svako naselje ima pedesetak stanovnika. U općini Prijedor je 2013. bilo popisano 1.760 Hrvata s udjelom od 2% u stanovništvu općine. To je 4.554 Hrvata manje nego na popisu iz 1991. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u osam naselja u jugozapadnom dijelu općine. No ta su naselja opustošena te samo dva imaju više od 100 stanovnika. I u naselju Ljubija je smanjen broj Hrvata pa je tako udjel u stanovništvu naselja pao sa 17% na 7%.²⁸

U Banjolučkoj regiji je 2013. bilo popisano samo 8.437 Hrvata s udjelom u stanovništvu koji je pao s 11% na 2%. Tako je na području te regije bilo 41.820 Hrvata manje nego na popisu iz 1991. Na području općine Bosanska Gradiška 2013. je popisano 826

²⁶ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19700> (Prisutpljeno 6. srpnja 2021.).

²⁷ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=19200> (Prisutpljeno 6. srpnja 2021.).

²⁸ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29600> (Prisutpljeno 10. srpnja 2021.).

Hrvata, što je 2.590 manje nego na popisu iz 1991. Udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je pao na manje od 2%. Isto tako, Hrvati više nisu većinsko stanovništvo ni u jednom od pet prijeratnih naselja u kojima su bili većina na popisu iz 1991. U Laktašima je prema popisu iz 2013. popisano 521 Hrvat, što je 2.045 Hrvata manje nego na popisu iz 1991. Udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je pao na manje od 2%. Hrvati su gotovo potpuno nestali iz naselja Bukovica u kojem su bili većinsko stanovništvo te iz većih naselja Trn i Jablan. Na području Banje Luke se dogodio najveći pad Hrvata u toj regiji. Tako je prema popisu iz 2013. ondje živjelo 5.104 Hrvata, što je 23.922 Hrvata manje nego na popisu iz 1991. Također, pao je i udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu na 3%. Od prijeratne većine u 12 naselja, ostali su većina samo u naselju Šimići koje je s 1.500 stanovnika iz 1991. palo na samo četrdesetak stanovnika u 2013. Dramatičan je pad i u velikom naselju Ivanjska. Od 3.306 Hrvata ostalo ih je samo 240, dok su u udjelu stanovništva toga naselja pali sa 72% na 8%. I na području same Banje Luke je 2013. živjelo oko 11.000 Hrvata manje nego 1991. te čine samo 3% stanovništva grada. U općini Mrkonjić je 2013. popisano 159 Hrvata, što je 1.833 manje nego na popisu iz 1991. Udjel Hrvata je pao na 1%, a više nisu ni većinsko stanovništvo u naseljima Liskovica i Majdan na zapadu općine. U Liskovici je tako 2013. popisano 11 Hrvata, dok ih je prema popisu iz 1991. bilo 920. U općini Kotor Varoš je 2013. popisano 1.116 Hrvata, što je 9.759 Hrvata manje nego na popisu iz 1991. Udjel u ukupnom stanovništvu je pao s 29% na 6%. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u 5 od 12 naselja u kojima su prije rata bili većinsko stanovništvo, no ta naselja su slabo naseljena.²⁹

U Dobojskoj regiji je 2013. bilo popisano 14.059 Hrvata, što je 61.688 manje nego na popisu iz 1991. Udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu te regije je pao s 24% na 7%. 2013. sve općine te regije broje manje Hrvata nego na popisu iz 1991. Isto tako, smanjio se i udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu u svim općinama. 2013. je u općini Teslić popisano 1.440 Hrvata, što je 8.488 manje nego na popisu iz 1991. Udjel u stanovništvu općine je pao sa 16% na 3% posto stanovništva. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u tek pet naselja na jugozapadu općine, no ondje se nije dogodio veći povratak hrvatskih prognanika. Primjer je selo Komušina Gornja, koja je prije rata imala 1.207 stanovnika, mahom Hrvata. 2013. je u tom naselju popisano 10 Hrvata i 10 Srba. U gradu Doboju je 2013. bilo popisano 1.845 Hrvata, što je 8.831 manje nego u popisu iz 1991. Udjel u ukupnom stanovništvu je pao s 11% na nešto manje od 3%. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u pet naselja na granici s

²⁹ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29500> (Pristupljeno 11. srpnja 2021.).

općinom Derventa. I ondje je bio slab povratak prognanih Hrvata, no ipak nešto bolji nego u Tesliću. Tako je u najvećem prijeratnom naselju s većinskim hrvatskim stanovništvom Johovcu 1991. živjelo 1.339 Hrvata, dok ih je 2013. popisano 177. Najveći manjak Hrvata između dvaju popisa bilježi općina Derventa. Ondje je 2013. popisano 2.575 Hrvata, što je 19.379 manje nego na popisu iz 1991. Udjel Hrvata u stanovništvu općine je pao s 39% na 9%. Hrvati su prema popisu iz 2013. ostali većinsko stanovništvo u 20 naselja, no ni ondje nije zabilježen veći povratak prognanih Hrvata. 1991. je u gradiću Derventi bilo popisano 4.317 Hrvata, dok je popis iz 2013. pokazao da ih ima samo 378 te da čine 3% stanovništva grada. U Brodu je prema popisu iz 2013. živjelo 3.287 Hrvata, što je 10.662 manje nego na popisu iz 1991. Udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je pao s 41% na 20% stanovništva. Ondje je zabilježen nešto veći povratak prognanih Hrvata. Tako je u najvećem naselju s većinskim hrvatskim stanovništvom, Novom Selu, 2013. popisano 998 Hrvata, dok ih je 1991. bilo 2.771. U samom Brodu Hrvati čine 5% stanovništva. U općini Modriča je 2013. popisano 1.675 Hrvata, što je 6.458 manje nego na popisu iz 1991. Udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu je pao s 24% na 7%. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u 2 naselja na istoku općine, u kojima se broj stanovnika prepolovio. U samoj Modriči Hrvati čine tek 2% stanovništva. U općini Vukosavlje je 2013. popisano 776 Hrvata, što je 2.664 manje nego na popisu iz 1991. Pao je i udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu općine s 41% na 17% pa tako Hrvati više nisu većinsko stanovništvo u toj općini. U susjednom Šamcu je povratak prognanih Hrvata bio nešto veći. Tako je 2013. popisano 2.426 Hrvata, dok ih je na popisu iz 1991. bilo 7.669. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u šest naselja. U tim naseljima je smanjen broj stanovnika i Hrvata, no povratak je bio bolji nego u nekim drugim općinama.³⁰

U Bijeljinskoj regiji je 2013. popisano 3.713 Hrvata, što je 3.989 manje nego na popisu iz 1991. Udjel u ukupnom stanovništvu je pao s 2% na 1%. U općini Donji Žabar je popisano 1.029 Hrvata, što je 308 manje nego na popisu iz 1991. Hrvati su se u većem broju zadržali u dijelu naselja Oštra Luka u kojoj je popisano 905 Hrvata, dok je u Jenjiću bilo 74 Hrvata. U općini Pelagićevo je 2013. popisano 1.850 Hrvata, što je 3.673 manje nego na popisu iz 1991. Hrvati više nisu većinsko stanovništvo te općine jer je udjel u stanovništvu općine pao s 53% na 35%.³¹

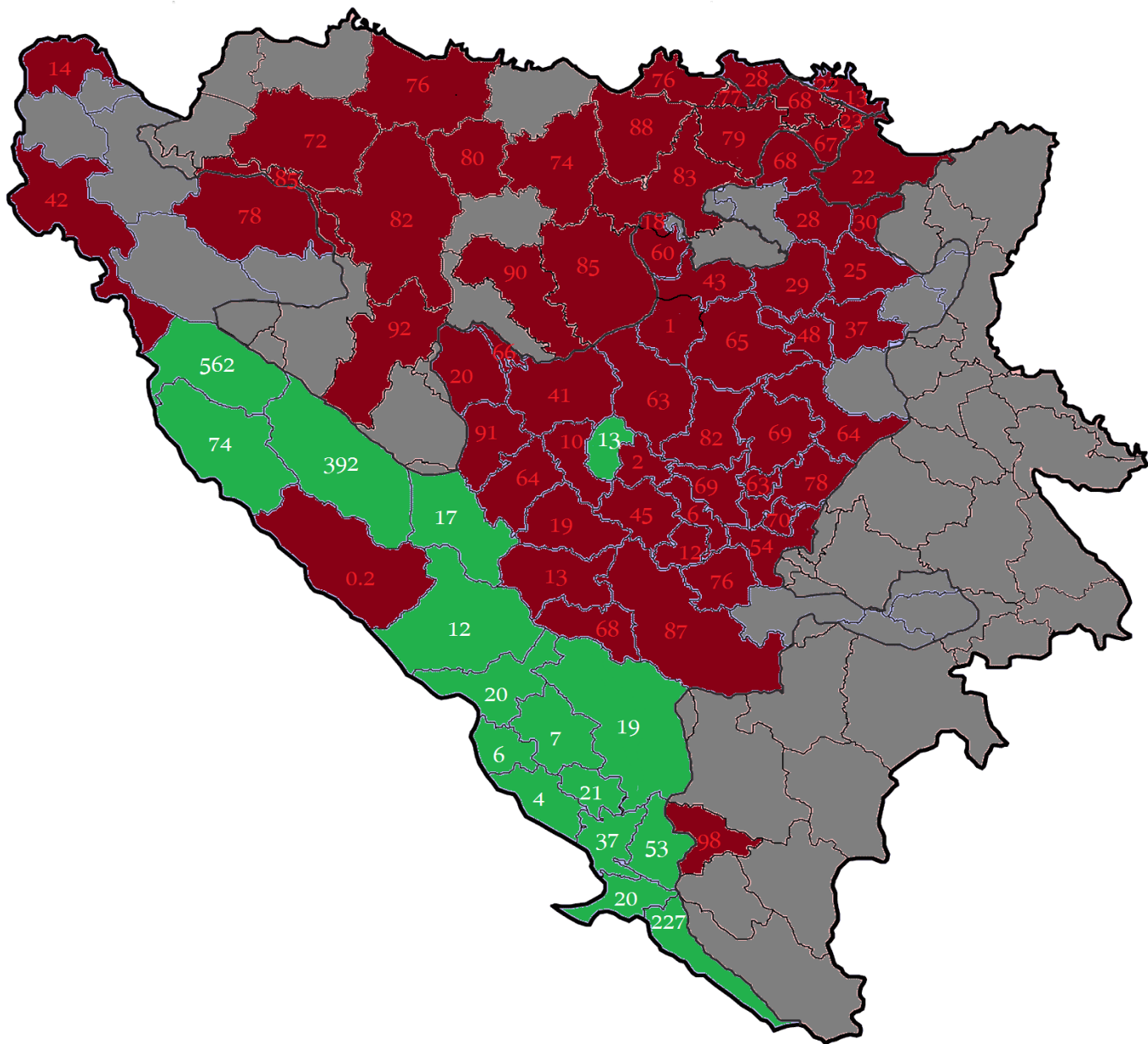
³⁰ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29300> (Pristupljeno 14. srpnja 2021.).

³¹ <http://www.statistika.ba/?show=12&id=29200> (Pristupljeno 14. srpnja 2021.).

5.3. Sadašnje brojučano stanje Hrvata u Brčkom

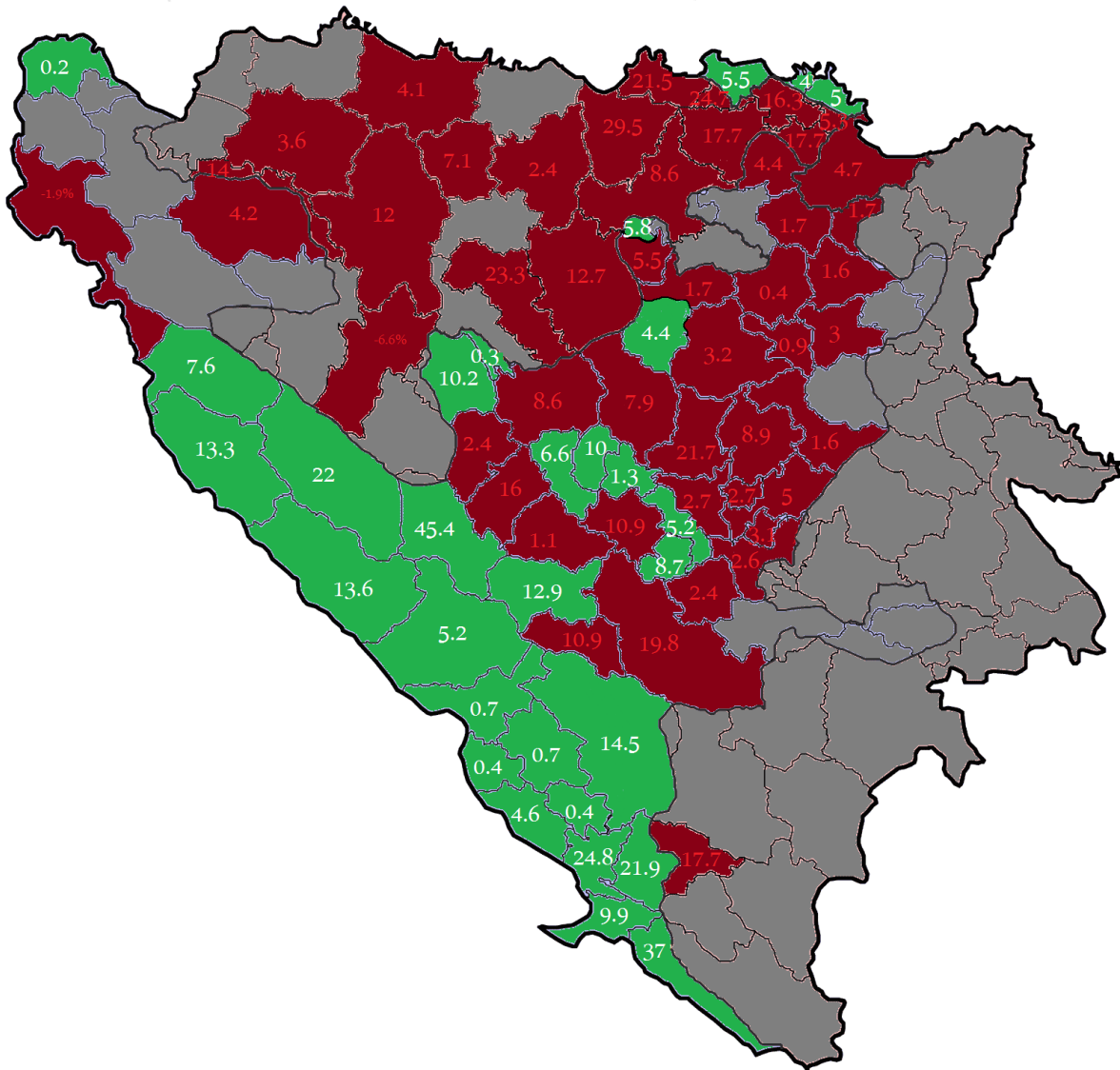
U Brčkom distriktu Bosne i Hercegovine je došlo do blagoga pada stanovništva prema popisu iz 2013. I dalje ni jedan narod ne predstavlja apsolutnu većinu stanovništva. Tako je ondje 2013. živjelo 35.381 Bošnjaka, 28.884 Srba i 17.252 Hrvata. Nitko ne predstavlja apsolutnu većinu stanovništva. Udjel Hrvata je pao s 25% na 21% stanovništva. U većini naselja te općine je došlo do pada broj Hrvata. Hrvati su ostali većinsko stanovništvo u 20 naselja. U samom Brčkom se broj Hrvata prepolovio te je njihov udjel u stanovništvu grada pao na 4%.³²

³² <http://www.statistika.ba/?show=12&id=30163> (Pristupljeno 14. srpnja 2021.)



Slika 1: Promjena broja Hrvata između dvaju zadnjih popisa stanovništva na područjima gdje čine značajniji udjel u stanovništvu. Na zelenim područjima se povećao broj Hrvata, dok se na crvenim područjima smanjio. Brojevi označavaju postotke.³³

³³ Izradio autor.



Slika 2: Promjena broja Hrvata u udjelu stanovništva između dva zadnja popisa stanovništva na područjima gdje su Hrvati činili značajniji udjel u stanovništvu. Na zelenim područjima se povećao udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu, a na crvenim se smanjio. Brojevi označavaju postotke.³⁴

³⁴ Izradio autor.

6. Kraj rata i položaj Hrvata nakon rata

Nakon velikih vojnih uspjeha hrvatskih i bošnjačkih snaga u zapadnoj Bosni, bosanski Srbi su morali početi pregovarati i ozbiljnije shvatiti suprotnu stranu. Tako su u studenom počeli pregovori u Daytonu u američkoj državi Ohio. Nakon dvadeset dana pregovora dogovoreno je da će Federaciji Bosne i Hercegovine pripasti 51% teritorija, dok će Republika Srpska dobiti 49% teritorija. Dogovoren je i suverenitet Bosne i Hercegovine, a svim prognanim osobama je zajamčen povratak u svoje domove. Tim sporazumom je završen rat u Bosni i Hercegovini (Goldstein, 2013: 468). Činilo se da sporazumom nisu bile zadovoljne sve strane. Tako su ga bosanski Srbi potpisali tek dva dana nakon ostalih (Chollet, 2007: 403). Nakon rata dolazi do tihe revizije Daytonškoga sporazuma. Ta revizija se radi gotovo uvijek na štetu Hrvata i mogla bi dovesti do fizičkoga nestanka Hrvata na tlu Bosne i Hercegovine (Zlopaša, 2005: 119).

Odlučivanje u Parlamentarnoj skupštini BiH se svodi na entitetski paritet i konsenzus. To znači da svaki entitet ima pravo na jedan glas. Tako Srbi svoj glas ostvaruju preko Republike Srpske, dok Bošnjaci i Hrvati dijele jedan glas preko Federacije Bosne i Hercegovine. Hrvati zbog svoje malobrojnosti ne mogu osigurati dovoljno glasova pa o glasu iz Federacije Bosne i Hercegovine odlučuju Bošnjaci. U takvom odnosu snaga Srbi i Bošnjaci mogu donijeti ili blokirati svaki zakon, dok Hrvati nemaju nijednu od ovih mogućnosti i uvijek mogu biti preglasani (Komšić, prema Markešić, 2010: 19-20). Osim toga, zanimljiv je i hrvatski predstavnik u tročlanom Predsjedništvu Bosne i Hercegovine. Ima puno više sličnosti s prosječnim Bošnjakom u Bosni i Hercegovini, a ne Hrvatom. Rat je proveo u redovima ABiH, u vjerskom smislu se deklarira kao agnostik, a čak ni ne govori hrvatskim jezikom, već bosanskim. On pobjeđuje na izborima isključivo bošnjačkim glasovima (Kovačević: 2014: 72). Tu tezu dokazuje i statistika izbora. U općini Široki Brijeg Hrvati čine oko 99% stanovništva. Na izborima za člana Predsjedništva iz reda hrvatskoga naroda kandidati koji dolaze iz stranke s hrvatskim predznakom su dobili 97% glasova. Željko Komšić je ondje dobio samo 0.5% glasova. S druge strane, u općini Goražde Bošnjaci čine 94% stanovništva, a Hrvati neznatno manjinu daleko ispod 1%. Ondje je Željko Komšić dobio 39% glasova, a kandidati iz stranaka s hrvatskim predznakom 0.6%.³⁵ Komšić nije uspio ostvariti pobjedu ni u jednoj od 23 općine s većinskim hrvatskim stanovništvom. Prosjek glasova koje dobiva

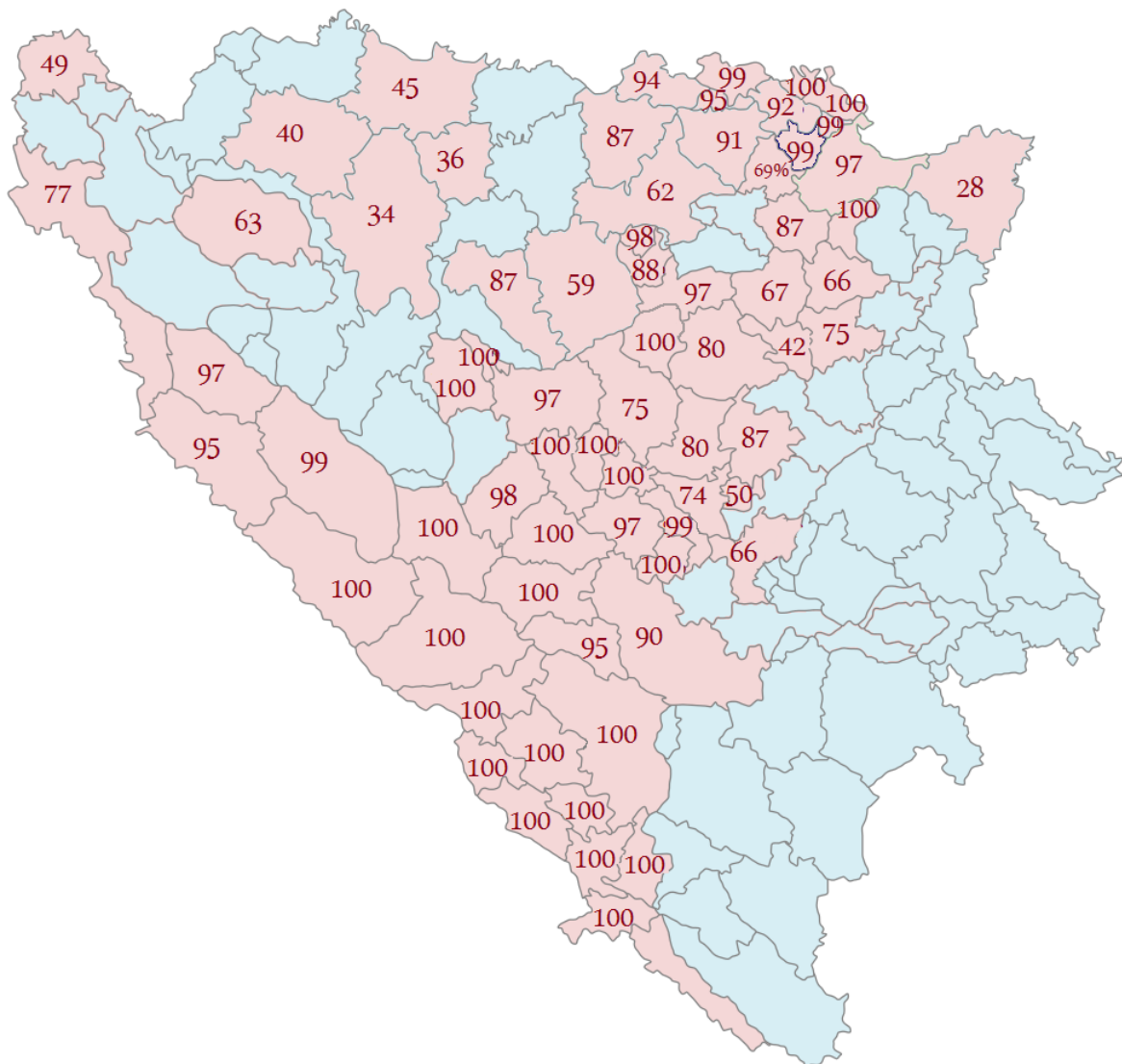
³⁵ https://www.izbori.ba/Rezultati_izbora?resId=25&langId=3#/1/1/0/0/702 (Pristupljeno 15. srpnja 2021.).

Komšić u te 23 općine je 9.3% (Kasapović, 419: 2020). Najveći problem preglasavanja Hrvata nalazi se u Domu naroda FBiH. Hrvatski klub ondje bira svojih 17 predstavnika. Ti predstavnici se biraju u županijskoj skupštini, a problem nastaje kada se samo iz političkih razloga pojedini Bošnjaci izjasne kao Hrvati. Isto tako, problem je i što se ti predstavnici biraju po županijama. Županija Posavska ima više od 30.000 Hrvata koji čine većinu stanovništva. Oni biraju jednoga predstavnika u Hrvatskom klubu. U Bosansko-podrinjskoj županiji su popisana 24 Hrvata i više od 20.000 Bošnjaka. Ta županija također ima pravo na jednoga predstavnika u Hrvatskom klubu. Zbog goleme bošnjačke većine stanovništva, to u pravilu bude Bošnjak koji se za potrebe tih izbora deklarira kao Hrvat. Slična situacija se ponavlja i u ostalim županijama s većinskim bošnjačkim stanovništvom. U slučaju da tim načinom Bošnjaci uspiju izabrati šest zastupnika u Hrvatski klub, Hrvati bi prestali biti ikakav faktor u političkom životu Federacije Bosne i Hercegovine, a samim time bi ostali konstitutivni narod samo na papiru jer bi Bošnjaci samostalno mogli odlučivati o svemu (Grbavac, 2021: 9-14).

U dijelu bošnjačke javnosti se jasno vidi negativan stav prema Hrvatima. Smatra se da su Hrvati tijekom rata mučki izdali Bošnjake i okrenuli se protiv njih. Isto tako, Hrvati se ocjenjuju kao nebitna manjina za koju je više nego upitno voli li državu Bosnu i Hercegovinu (Filandra, prema Markešić, 2010: 28). Dio Bošnjaka smatra da je Bosna i Hercegovina trokonfesionalna država s jednim narodom. Taj narod su Bosanci, koji mogu biti katoličke, islamske i pravoslavne vjeroispovijesti. Hrvatstvo se potpuno negira jer se smatra da je to identifikacija sa stranom zemljom (Cvitković, 2006: 122).

Uporaba vlastitoga jezika je jedna od temeljnih stvari u kojima se može očitati položaj nekoga naroda. Jedan od onih koji se protivio uporabi hrvatskoga jezika u javnom životu je istaknuti bošnjački akademik Muhamed Filipović. On je zaključio da nema potrebe za televizijskim kanalom na hrvatskom jeziku jer Hrvati taj jezik ne razumiju i ne znaju. Također smatra da se Hrvatima u Bosni i Hercegovini taj jezik nameće, iako on nema nikakve veze s njihovim jezičnim iskustvom i osjećajem (Kovačević, 2014: 70). Hrvati u Bosni i Hercegovini zaista jesu usvojili mnoge osobine srpskoga jezika, ali bi trebalo uzeti u obzir da im je taj jezik dobrim dijelom bio nametnut. 45 godina Hrvati u Bosni i Hercegovini se nisu smjeli služiti hrvatskim književnim jezikom (Babić, 1997: 29), a učiteljice i učitelji u školama s većinskom hrvatskom djecom redovito nisu bili hrvatske nacionalnosti. Prema Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine službeni jezici su bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik,

a službena pisma su latinica i ćirilica. Unatoč tome, sve se češće javljaju bošnjački autori koji govore o nasilnoj kroatizaciji jezika. Tako se je na Tribini Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca moglo čuti da je sramotno da se voditelj Federalne televizije publici obraća na hrvatskom jeziku jer su u Federaciji Bosne i Hercegovine većinski narod Bošnjaci (Cvitković, 2006: 101-103). Dugo godina je bila osporavana i ideja kanala na hrvatskom jeziku. Kada su hrvatski zastupnici tražili pomoć Ustavnoga suda oko toga pitanja, odbijeni su jer je i Ustavni sud smatrao nepotrebnim uvođenje kanala na hrvatskom jeziku (Kovačević, 2014: 341-342). Prema popisu iz 2013., 515.480 stanovnika se izjasnilo da je hrvatski jezik njihov materinski jezik. To znači da oko 95% Hrvata u Bosni i Hercegovini smatra hrvatski materinskim jezikom³⁶



³⁶ <http://www.statistika.ba/?show=8#link4> (Pristupljeno 30. srpnja 2021.).

Slika 3: Postotak od popisanih Hrvata koji kao materinski jezik smatraju hrvatski

7. Zaključak

Neosporno je da je rat s kraja prošloga stoljeća u velikoj mjeri odredio budućnost Hrvata u Bosni i Hercegovini. U ratu gube svi, no jasno je da su iz ovoga rata Hrvati izašli kao najveći gubitnici. Rat je smanjio brojnost sva tri konstitutivna naroda, no jedino je smanjen udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu. Na području Republike Srpske Hrvata više gotovo i nema, a u Federaciji Bosne i Hercegovine je udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu ostao gotovo isti, dok je udjel Bošnjaka u ukupnom stanovništvu skočio za gotovo 20%. Hrvati su u većem broju opstali na području koje je držao HVO, no nije se dogodio veći povratak prognanih Hrvata na područjima gdje je HVO vojno poražen. Tako su mnoga područja Bosne i Hercegovine u kojima je prije rata živjelo mnogo Hrvata ostala bez gotovo ikakvoga utjecaja Hrvata, a može se i s velikom sigurnošću reći, bez perspektive za ikakvu budućnost.

Demografska posljedica rata je usko povezana i s današnjim političkim položajem Hrvata. Hrvati su prije rata bili odlučujući faktor prevage između Srba i Bošnjaka. Referendum o neovisnosti Bosne i Hercegovine ne bi uspio da ga Hrvati nisu plebiscitarno podržali i izašli na njega. Danas je uloga Hrvata u političkom životu svedena na minimum. U ratu su stvorena dva entiteta. U jednom vodeću ulogu imaju Bošnjaci, a u drugom su neupitni vladari Srbi. Hrvati su ostali konstitutivni narod, no bez veće važnosti u političkom životu države. U gotovo cijelom poslijeratnom razdoblju se događa majorizacija. Zbog svoje malobrojnosti se Hrvate često preglasava te ne mogu birati čak ni svoje političke predstavnike. Najočitiiji primjer je hrvatski član predsjedništva, kojega redovito biraju Bošnjaci, dok se Hrvati na sve moguće načine ograđuju od njega.

Isto tako, postoje i veliki pritisci na hrvatski jezik, ali i cijeli hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini. Nerijetko se negira i samo postojanje Hrvata u Bosni i Hercegovini. Također, dio političara i znanstvenika proglašava hrvatski jezik stranim elementom koji nema nikakve veze s Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Ipak, velika većina Hrvata smatra hrvatski kao svoj materinski jezik. Isto tako, jasno je izražena nacionalna svijest Hrvata u Bosni i Hercegovini. Unatoč svim pritiscima, oni i dalje osjećaju snažnu pripadnost hrvatskomu narodu i povezanost s Hrvatskom.

8. Popis literature

Knjige:

Akrap, A.; Gelo J.; Grizelj M. (1995): *Stanovništvo Bosne i Hercegovine : narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb: Državni zavod za statistiku

Chollet, D. (2007): *Tajna povijest Dayton: američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.*, Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga

Cvitković, I. (2006): *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskoga*, Zagreb: Synopsis

Franjković, Z. (ur.) (2007): *Iz rata u mir 2. knjiga*, Zagreb: Meditor-prom

Goldstein, I. (2013): *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber

Ivanković, N. (2003): *Krvava zemlja : o ratu u Bosni i Hercegovini*, Varaždin: Tiva

Jurčević, J. (2009): *Odnos Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini: 1990.-1995.*, Zagreb: Dokumentacijsko informacijsko središte - DIS

Kasapović, M. (2020): *Bosna i Hercegovina 1990.-2000.: rat, država i demokracija*, Zagreb: Školska knjiga

Kovačević, M. (2014): *Sudbina hercegbosanskih Hrvata: suverenost u okviru EU federalizma*, Zagreb: Hrvatska kulturna zaklada - Hrvatsko slovo

Little, A.; Sillber, L. (1996): *Smrt Jugoslavije*, Opatija: Otokar Keršovani

Lučić, I. (2013): *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, Zagreb: Despot infinitus - Hrvatski institut za povijest

Malcolm, N. (2011): *Bosna: kratka povijest*, Sarajevo: Buybook

Marijan, D. (2016): *Domovinski rat*, Zagreb: Despot Infinitus

Marijan, D. (2018): *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest

Marijan, D. (2020): *Rat za Bosansku posavinu 1992., godine* Zagreb: Hrvatski institut za povijest - Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

Markešić, I. (ur.) (2010): *Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta: Centar za demokraciju i pravo "Miko Tripalo"

Osmančević, A. (1995): *Banjaluka - vrijeme nestajanja*, Zagreb: vlastita naknada

Praljak, S. (2006): *Zločini koje su počinili neki pripadnici A BiH (muslimanske postrojbe) nad Hrvatima u BiH 1991. – 1995.*, Zagreb: Oktavijan

Pranjković, I. (2013): *Hrvati u Kotor Varošu : povodom 20. obljetnice srpske agresije na Kotor Varoš i Jajce*, Franjevački samostan; Kotor Varoš: Župni ured - Sarajevo : Svjetlo riječi

Sančević, Z. (1998): *Pogled u Bosnu: zapisi veleposlanika*, Zagreb: Naprijed

Shrader, C. (2004): *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni: vojna povijest 1992. – 1994.*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga

Stipović, S. (2014): *Terorizam bez kazne: stradanje Hrvata Lašvanske doline 1992-1994*, Zagreb: Hrvatsko kulturno društvo Napredak

Topalović, V. (2001): *Srednja Bosna - ne zaboravimo hrvatske žrtve: 1941.-50./1991.-95.*, Zagreb: Hrvatski informativni centar

Vulliamy, E. (2017): *Rat je mrtav, živio rat: Bosna: svođenje računa*, Sarajevo - Zagreb: Buybook

Zlopaša, I. (2005): *Politička sudbina Hrvata u BiH*, Mostar: Hrvatski blok

Zovak, J. (2009): *Rat u Bosanskoj posavini 1992.*, Slavonski Brod: Posavska Hrvatska - Grad Slavonski Brod

Članci:

Babić, S. (1997): »Hrvatski književni jezik u Bosni i Hercegovini«, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, sv. 45 (1): 29-34.

Grbavac, V. (2021): »Problem legitimnog predstavljanja Hrvata u Domu naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine - konsocijacijski osvrt«, *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, sv. 18 (1): 1-22.

Katz, V. (2007): »Život Hrvata u opkoljenom Sarajevu«, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 40 (1): 269-280.

Medić, J. (2019): »Zločini nad djecom i maloljetnicima u Prijedoru od 1992. do 1994. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 51 (2): 445-464.

Internetski izvori:

<http://www.statistika.ba/> (Zadnji put pristupljeno 30. srpnja 2021.)

https://www.izbori.ba/Rezultati_izbora?resId=25&langId=3%20%20/1/1/0/0/702#/1/1/0/0/702 (Pristupljeno 15. srpnja 2021.)

